

Joanna Modrzejewska-Leśniewska

INDIE – PRZESŁANKI MOCARSTWOWOŚCI¹

Wprowadzenie

„Tanie linie IndiGo, trzeci co do wielkości indyjski przewoźnik lotniczy, kupują za 16 mld dol. 180 samolotów Airbus A-320s. To największy kontrakt w historii światowego lotnictwa cywilnego. Indie to najszybciej dziś rosnący rynek lotniczy na świecie. W ciągu najbliższych 20 lat kraj potrzebować będzie tysięcy samolotów. Za trzy lata Indie będą czwartym, po USA, Chinach i Japonii, rynkiem samochodów osobowych. Szacuje się, że w 2040 roku będzie tam więcej samochodów niż gdziekolwiek indziej – ponad pół miliarda. [...] Indie dopiero wkraczają w okres szybkiego wzrostu. Tempo wzrostu PKB – w zeszłym roku 8,5% – ustępuje wprawdzie Chinom, ale większość ekspertów uważa, że z czterech największych gospodarek wschodzących (BRIC: Brazylia–Rosja–Indie–Chiny) po roku 2020 to właśnie Indie zachowają najwyższe tempo wzrostu. Będą rosnać szybciej niż Chiny z dwóch powodów. Pierwszy to demografia. Za niespełna 20 lat Indie prześcigną Chiny pod względem liczby ludności, a z prognoz demograficznych ONZ wynika, że w połowie wieku będą miały o 150 mln ludzi więcej niż Chiny. [...] Dziś ponad 30% ludności Indii ma mniej niż 14 lat. W Chinach wskaźnik ten nie przekracza 20%. Gospodarka będzie korzystała z tej »dywidendy demograficznej«, która napędzała wiele azjatyckich cudów gospodarczych. Drugi, bardziej kontrowersyjny powód do optymizmu to często krytykowana indyjska demokracja. [...] ... od początku lat 90., kiedy Indie zliberalizowały gospodarkę i radykalnie otworzyły się na świat, prywatny biznes kwitnie. Kraj doczekał się legionów przedsiębiorców. Tutejsze przedsiębiorstwa nie zależą, tak jak firmy chińskie, od wsparcia rządu i biją Chińczyków na głowę pod względem innowacyjności. To w Indiach zrodził się pomysł najtańszego samochodu, to w Indiach dokonuje się tanich operacji serca na najwyższym światowym poziomie, często zresztą rękami kardiochirurgów wykształconych na najlepszych uniwersytetach Ameryki czy Anglii. [...], w Indiach idee krążą w sposób nieskrepowany, a piractwo w zakresie dóbr

¹ Autorka nie rości sobie pretensji do całkowitego rozprawienia się z tym zagadnieniem, a jedynie porusza niektóre aspekty. Przeanalizowanie wszystkich wątków związanych z potencjalną mocarstwowością Indii wymagałoby znacznie obszerniejszego opracowania.

intelektualnych nie pozostaje bezkarne. [...] Między innymi dlatego branże oparte na wiedzy, takiej jak oprogramowanie, wołają Indie od Chin. [...] Kraj kojarzony kiedyś z nędzą, słoniem i maharadzą, dziś ma swych obywateli wysoko na liście światowych potentatów przemysłu. Mukesh Ambani, numer 4 na liście najbogatszych ludzi świata magazynu »Forbes«, to petrochemia, ropa i gaz. Lakshmi Mittal, numer 5 na tej liście, to właściciel największego na świecie koncernu stalowego. Drugi co do wielkości konglomerat indyjski, Grupa Tata o 142-letniej historii, produkuje wszystko: od soli i wody mineralnej po auta. [...] Dwie trzecie przychodów firmy, a wynoszą one przeszło 70 mld dol. rocznie, pochodzi z zagranicy. [...] Indyjska klasa średnia, definiowana jako ludzie o dochodach w przedziale 6–30 tys. dol. rocznie i licząca dziś około 300 mln członków, kupuje na potęgę. [...] Liczba ludzi, których stać na latanie samolotem na wakacje, rośnie tak szybko, że Air India leasinguje dodatkowe boeingi wraz z całym załogami?² Tak optymistyczny opis tego, co dzieje się w Indiach, skłania do bliższego spojrzenia na ten azjatycki kraj i jego perspektywy.

Upadek bloku państw socjalistycznych, który rozpoczął się w 1989 roku, zapoczątkował proces zmiany układu sił na świecie. Dotychczasowy dwubiegunowy układ, w którym dominowały Stany Zjednoczone i Związek Radziecki jako supermocarstwa, zastąpiony został przez nowy porządek. Swoją dominującą pozycję zachowały Stany Zjednoczone, znacznemu osłabieniu uległa Rosja, natomiast na szersze wody polityki międzynarodowej wypłynęły takie państwa, jak Chiny i Brazylia, oraz organizacje, jak Unia Europejska. Także w przypadku Indii są one postrzegane jako kraj, który w niedalekiej przyszłości może znaleźć się w pierwszej lidze państw decydujących o losach świata. Rodzi to pytanie, czy w dającej przewidzieć się przyszłości Indie osiągną status mocarstwa i czy znajdą się w grupie państw dominujących na arenie międzynarodowej. Przeanalizowanie sytuacji Indii pod tym kątem wydaje się tym bardziej uzasadnione, że kraj ten w ostatnich latach zaczął skupiać baczniejszą uwagę badaczy, co można to uznać za pewne *novum*, gdyż do niedawna zainteresowanie specjalistów skupiało się na Chinach. Znajduje to oddźwięk chociażby w pojawianiu się nowych publikacji, także w języku polskim, które poświęcone są nie tylko fascynującej kulturze Indii, ale zagadnieniom gospodarczym, politycznym i militarnym.

² A. Lubowski, *Największa demokracja, największa biurokracja*, „Gazeta Wyborcza” 24.01.2011.

Temat mocarstwowości Indii był już podejmowany przez badaczy, by wspomnieć chociażby Jakuba Zajączkowskiego³ czy Dietmara Rothermunda.⁴ Warto jednak powrócić do tego zagadnienia szczególnie w zmienionych warunkach ekonomicznych, gdy światowa gospodarka przechodzi przez jeden z poważniejszych kryzysów. Jak się uważa, kryzys ten w mniejszym stopniu dotyka takie kraje, jak Chiny i Indie, stwarzając im tym samym nowe możliwości. Może okazać się nawet, że światowy kryzys gospodarczy przyczyni się do wykreowania nowych potęg polityczno-ekonomicznych kosztem dotychczasowych dominujących graczy.

Szukając odpowiedzi na pytanie o możliwość uzyskania przez Indie statusu mocarstwa, należałoby wyjść od definicji tego pojęcia i wskazać na czynniki, które pozwalają na uznanie, że jakieś państwo osiągnęło taki status. Najczęściej mocarstwo rozumiane jest jako państwo zajmujące dominującą pozycję na arenie międzynarodowej, które ma możliwości wpływania na wydarzenia, ma własne interesy i możliwości ich ochrony w skali światowej.⁵

By zakwalifikować dane państwo jako mocarstwo, stosuje się kilka wyznaczników, m.in. geograficzne, militarne, demograficzne, ekonomiczne, polityczne i kulturowe. Do geograficznego wyznacznika supermocarstwowości zalicza się wielkość zajmowanego terytorium, dostęp do mórz i oceanów. Z rozległością terytorium wiążą się takie czynniki, jak zasobność surowcowa (szczególnie surowce energetyczne) czy możliwości rolnictwa – zdolność do zapewnienia wyżywienia własnym obywatelom. Nie mniej istotna jest długa i dogodna linia brzegowa mórz i oceanów, która zapewnia dostęp do oceanu światowego. Umożliwia to udział w międzynarodowym transporcie morskim, eksport i import towarów, a także dostęp do takich zasobów, jak ryby czy złoża podmorskie. Nie mniej istotny jest dostęp do mórz i oceanów z punktu widzenia wojskowości. Pozwala on na budowę baz marynarki wojennej, stoczni pracujących na potrzeby wojska, a także tworzenie floty, która z jednej strony strzeże bezpieczeństwa państwa od strony morza, a z drugiej umożliwia obronę interesów mocarstwa w innych rejonach świata.

Potencjał militarny mocarstwa bazuje na liczebności armii, jej zdolnościach mobilizacyjnych, wyposażeniu żołnierzy w najnowsze zdobycze techniki wojskowej, znaczącym budżecie, rozwiniętym zapleczu naukowym, a także na posiadanych potencjale nuklearnym i środkach jego przenoszenia. Zadaniem sił zbrojnych jest

³ J. Zajączkowski, *Indie u progu XXI wieku – wschodzące mocarstwo*, „Rocznik Strategiczny” 2005/2006; J. Zajączkowski, *Indie w stosunkach międzynarodowych*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2008, s. 100–144; K. Hołdak, *Indie – nowe mocarstwo?*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2006 nr 2; A. Krawiec, *Indie – supermocarstwo przyszłości?*, „Dziś” 2006 nr 2, s. 72–82.

⁴ D. Rothermund, *Indie. Nowa azjatycka potęga*, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2010.

⁵ L. Miller, *China an Emerging Superpower?*, „Stanford Journal of International Relations” Winter 2005 Vol. 6, Issue 1, http://www.stanford.edu/group/sjir/6.1.03_miller.html

gotowość nie tylko do obrony terytorium własnego kraju – takie zadanie stawiane jest przed siłami zbrojnymi każdego państwa – ale także zdolność do zabezpieczenia interesów mocarstwa na świecie. Realizacja tych zadań wiąże się z dysponowaniem środkami transportu, które umożliwiłyby sprawne przerzucenie sił szybkiego reagowania w dowolny rejon globu, i rozbudowanym system łączności, np. w postaci satelitów komunikacyjnych i szpiegowskich.

Za inną cechę charakteryzującą mocarstwo uważa się potencjał demograficzny. Posiadanie dużej liczby obywateli nie warunkuje statusu mocarstwa, tym niemniej jest czynnikiem istotnym. Wiąże się to chociażby z takimi kwestiami, jak odpowiedni potencjał mobilizacyjny, budżet państwa tworzony przez podatki płacone przez obywateli, a także potencjał intelektualny, który zapewnia wykształcona część społeczeństwa. Z tym wiąże się rozwój i dostępność oświaty na wszystkich szczeblach nauczania.

Elementem najczęściej związanym z mocarstwową pozycją jakiegoś państwa jest jego kondycja gospodarcza. Jest to podejście jak najbardziej zrozumiałe, gdyż wydolność finansowa państwa ma dominujący wpływ na inne czynniki. Trudno jest dysponować sprawną armią, nie mając na nią środków finansowych, czy też mówić o rozwoju powszechnego szkolnictwa, nie mając pieniędzy na jego zorganizowanie. Uważa się, że mocarstwo powinno odznaczać się dobrą sytuacją ekonomiczną, wysokimi wskaźnikami typu PKB, niskim bezrobociem, dużym i chłonnym rynkiem wewnętrznym, mocną pozycją w handlu międzynarodowym, a także innowacyjną i technologicznie zaawansowaną gospodarką.

Innym wyznacznikiem jest kultura. Jest on dużo bardziej ulotny i mniej wymierny. Można określić go jako wpływ na kulturę światową. Wpływ ten może dokonywać się zarówno poprzez takie środki przekazu, jak film czy literatura, jak i za pośrednictwem języka. Poprzez propagowanie znajomości swojego języka i swojej kultury mocarstwo może tworzyć swój pozytywny wizerunek w świecie, co np. ułatwia urzeczywistnianie własnych celów politycznych lub ekonomicznych. Może to być także nośnik służący propagowaniu własnej wizji świata i wyznawanych wartości.

Wyznacznikiem uznawanym za przejaw mocarstwowości jest czynnik polityczny. Jest on trudny do zdefiniowania, gdyż można zaliczyć do niego takie elementy, jak sprawność funkcjonowania państwa, zorganizowanie, sprawność w wykorzystywaniu posiadanych atutów do urzeczywistniania własnych celów. Można tutaj zakwalifikować także takie zjawiska, jak identyfikacja obywateli z własnym państwem, patriotyzm czy aktywność na arenie międzynarodowej.⁶

⁶ *Stosunki międzynarodowe*, red. T. Łoś-Nowak, Zakamycze, Kraków 2002, s. 221.

Opierając się na tych wyznacznikach, można pokusić się o przeanalizowanie sytuacji Indii i spróbować sformułować odpowiedź na pytanie, czy istnieją przesłanki, by w dającej przewidzieć się przyszłości ten kraj osiągnie status mocarstwa.

1. Czynniki geograficzne

Terytorium Indii liczy około 3,3 mln km². Nie są one największym państwem świata. Wyprzedzają je takie kraje, jak Rosja z ponad 17 mln km², Chiny i Kanada z powierzchnią liczącą po około 10 mln km² każde, Stany Zjednoczone z 9,6 mln km², Brazylia z około 8,5 mln km², Australia licząca około 7,6 mln km², a także Unia Europejska, której państwa członkowskie zajmują w sumie około 4 mln kilometrów kwadratowych.⁷ Cechą odróżniającą Indie od innych dużych terytorialnie państw jest to, że jako jedyne kojarzy się z pojęciem „subkontynent”⁸ – subkontynent indyjski, chociaż faktycznie znajdują się tam i inne państwa: Pakistan, Bangladesz, Nepal, Bhutan, Sri Lanka, a niektórzy zaliczają do nich także Afganistan i Malediwy.

Indie mają granice lądowe z sześcioma państwami (Bangladesz, Bhutan, Birma, Chiny, Nepal, Pakistan). Liczą one w sumie ponad 14 tys. km. Z punktu widzenia rozważań nad przesłankami mocarstwowości Indii w tym momencie należy skupić się nad linią brzegową. W przypadku Indii liczy ona 7517 km, z czego na wyspy⁹ w archipelagach Lakkadiwów, Andamanów i Nikobarów przypada 2094 km.¹⁰ Sama linia brzegowa jest mało urozmaicona. Wybrzeże Morza Arabskiego (zwane Wybrzeżem Malabarskim) ma linię niemal prostą, w centralnym odcinku znajdują się plaże, a południowa część tego wybrzeża jest klifowa. Bardziej rozwiniętą linię brzegową ma wybrzeże nad Zatoką Bengalską (zwane Wybrzeżem Koromandelskim), gdyż tam znajdują się delty wielkich rzek Indii Gangesu i Brahmaputry. Szacuje się, że 46% wybrzeży Indii jest skaliste i klifowe, 43% stanowią piaszczyste plaże, a 11% błotniste i bagniste niziny.¹¹

Na wybrzeżach Indii znajduje się wiele portów morskich o zróżnicowanym potencjale ekonomicznym. Do kategorii głównych portów zaliczanych jest 13, z czego 12 jest własnością państwową, a jeden należy do korporacji. 187 portów

⁷ *Życie w UE*, Portal Unii Europejskiej, http://europa.eu/about-eu/facts-figures/living/index_pl.htm

⁸ Nie należy przy tym zapominać o Australii, która zajmuje cały kontynent.

⁹ Jest ich w sumie około 265.

¹⁰ *Know India*, India Details on Official India Government Website, <http://india.gov.in/knowindia/profile.php>

¹¹ V.S. Kumar, C.K. Pathak, P. Pednekar, N.S.N. Raju, R. Gowthaman, *Coastal Process Along the Indian Coastline*, „Current Science” 2006 Vol. 91, Nr 4, s. 351.

określanych jest jako średnie i mniejsze. Klasyfikacja ta nie jest jednak dyktowana wielkością przeładowywanych tam ładunków, ale tym kto zarządza portem. Główne porty są zarządzane przez władze centralne państwa, natomiast średnie i mniejsze przez władze prowincji, w których się znajdują. Prowadzi to do sytuacji, w której mniejsze porty charakteryzują się większym ruchem niż główne. Do głównych portów zaliczany jest port w Kolkata (Kalkuta) znajdujący się nad rzeką Hugli,¹² Paradip, Visakhapatnam, Ennore, Chennai, Tuticorin leżące nad Zatoką Bengalską oraz Mumbai, Jawaharlal Nehru Port Trust, Kandla, Cochin (Kochi), New Mangalore Port¹³ i Mormugao (Marmagao) nad Morzem Arabskim.¹⁴

Porty te służą do obsługi transportu morskiego, który odgrywa bardzo ważną rolę w gospodarce Indii. Szacuje się, że 95% indyjskiego eksportu i importu odbywa się drogą morską.¹⁵ Z tego też powodu obserwuje się stały wzrost liczby statków i tonażu, jakim dysponują Indie. W 1947 roku, a więc w chwili uzyskania niepodległości indyjska flota handlowa liczyła 59 statków o łącznym tonażu 192 tys. t. W połowie 2010 roku było to 1007 statków o tonażu 9,61 mln t i nośności 15,9 mln t.¹⁶ Lokuje to handlową flotę Indii w grupie największych na świecie.

¹² Przez lata był to największy port w Indiach. Obecnie zajmuje trzecie miejsce, a ze względu na zatłoczenie planowana jest budowa nowego portu kontenerowego w Haldia.

¹³ Więcej na temat tego portu patrz: <http://www.newmangalore-port.com/>

¹⁴ *Indian Ports Association*, <http://www.ipa.nic.in/oper.htm>

¹⁵ Jest to o tyle zrozumiałe, że Indie nie dysponują zbyt rozbudowaną siecią kolejową, która łączyłaby je z sąsiednimi krajami. O ile sieć połączeń kolejowych wewnątrz Indii jest gęsta i długa – liczy 63 974 km (dla 2011 roku podawana jest długość 64 215) i należy do największych na świecie – pod tym względem Indie zajmują czwarte miejsce. Relatywnie słabo rozwinięte połączenia międzynarodowe są efektem zarówno nie najlepszych relacji z niektórymi sąsiadami, jak również trudno dostępnym terenem. By zmienić ten stan rzeczy, władze indyjskie podjęły rozmowy, m.in. z Chinami, na temat budowy nowych szybkich połączeń. Innym czynnikiem sprzyjającym dominacji transportu morskiego nad kolejowym jest to, że łatwiej jest dostarczyć/odebrać towary od głównych partnerów handlowych Indii, którzy znajdują się zarówno w Ameryce Północnej, Azji, jak i w Europie. W 2008 roku głównymi odbiorcami indyjskiego eksportu były Stany Zjednoczone, Zjednoczone Emiraty Arabskie, Chiny, Singapur, Wielka Brytania, Hongkong, Holandia, Niemcy, Belgia i Włochy. Z kolei Indie importowały towary z Chin, Stanów Zjednoczonych, Arabii Saudyjskiej, Zjednoczonych Emiratów Arabskich, Iranu, Niemiec, Szwajcarii, Singapuru, Australii i Kuwejtu. Należy przy tym zauważyć, że w ostatnich latach, między 2001 a 2008 rokiem nastąpiło pewne przesunięcie w indyjskim eksporcie. W 2001 roku 38,7% indyjskiego eksportu szło do Azji – w 2008 roku było to już 51,7%; w przypadku Europy odpowiednio 25,9% (2001) i 22,9% (2008), Ameryki Północnej – 22,4% (2001) i 13,5% (2008), Afryki – 4,1% (2001) i 7,1% (2008), WNP i krajów bałtyckich – 2,3% (2001) i 1,1% (2008), Ameryki Południowej – 2,2% (2001) i 3,5% (2008), innych – 4,3% (2001) i 0,3% (2008). Exim Bank, Export-Import Bank of India, *India's International Trade and Investment. An Overview*, <http://www.eximbankindia.in/fore-trade.pdf>; Ministry of Railway, Government of India, *Indian Railways Year Book (2009-2010)*, http://www.indianrailways.gov.in/railwayboard/uploads/directorate/stat_econ/Stat_0910/Year%20Book%202009-10-Sml_size_English.pdf, s.13; International Union of Railways, <http://www.uic.org/>

¹⁶ Z liczbą statków handlowych, jakimi dysponują Indie, pojawia się problem niezgodności między źródłami, które można uznać za kompetentne i wiarygodne. Można spotkać bardzo różne wielkości – 998, 1007, a nawet 1349. *Shipping Companies in India – Rough Weather for India's underperforming Ship Industry*, „Green World Investor” 7.05.2011, <http://www.greenworldinvestor.com/2011/05/07/shipping-companies-in-india-rough-weather-for-indias-underperforming-ship-industry/>; United Nations Conference on Trade

Paradoksalnie, mimo że 95% indyjskiego eksportu i importu odbywa się drogą morską, i mimo wzrostu liczebności floty indyjskiej, jedynie 9,5% indyjskiego handlu zagranicznego dokonuje się przy użyciu indyjskiej floty. Skłania to rząd Indii do podejmowania działań, które mają odwrócić te tendencje. Zaowocowało to włączeniem 81 statków w okresie 2009–2010 (w okresie 2008–2009 było to 67 jednostek) i zamówieniem kolejnych 420 jednostek.¹⁷

Warto wspomnieć o specyficznej działalności, która stała się jedną z domen Indii – jest nią złomowanie statków. Co roku około 1000 statków wycofywanych jest z eksploatacji i podawanych złomowaniu. Wypiecjalizowały się w tym cztery kraje – Chiny, Indie, Bangladesz i Pakistan. Ich udział w tym „przemysle” wynosił w 2009 roku odpowiednio 34%, 30,7%, 24,8% i 6,3%.¹⁸ Tego rodzaju działalność ma zarówno pozytywne, jak i negatywne skutki. Do pozytywnych należy zaliczyć odzyskiwanie wielu cennych surowców, natomiast niewątpliwym minusem jest zanieczyszczenie środowiska.¹⁹

Niezwykle istotnym czynnikiem determinującym kondycję Indii (choćby ze względu na liczbę mieszkańców) jest stan rolnictwa. Z kolei jest to ten obszar aktywności człowieka, który w znacznym stopniu zależy od warunków naturalnych, takich jak gleby²⁰ czy klimat. Indie znajdują się w strefie klimatu zwrotnikowego. Na jego charakter olbrzymi wpływ ma monsun, jak również bariera, jaką stanowią Himalaje. Wyróżnia się cztery pory roku: zimę (styczeń–luty), lato (marzec–maj), okres monsunowy (czerwiec–wrzesień) i okres pomonunowy (październik–grudzień). Najwyższe notowane w Indiach temperatury sięgały 50° C, a najniższe – 45° C.²¹ Tak urozmaicone warunki klimatyczne pociągają za sobą katastrofy naturalne, takie jak powodzie, osunięcia ziemi, cyklony i susze.²² Mają one zasadniczy wpływ na rolnictwo indyjskie, a tym samym na samowystarczalność żywnościową

and Development, *Review of Maritime Transport 2010*, UN, New York–Geneva 2010, s. 43, http://www.unctad.org/en/docs/rmt2010ch2_en.pdf; Ministry of Shipping, Ministry of Road Transport & Highways, Transport Research Wing, *Statistics of India's Ship Building and Ship Repairing Industry, 2009–2010*, New Delhi, 06.2011, s. I, <http://shipping.nic.in/showfile.php?lid=529>

¹⁷ Ibidem, s. 3–4.

¹⁸ United Nations Conference..., op.cit., s. 51–53.

¹⁹ Więcej na ten temat patrz: Z. Józwiak, *Problem złomowania statków*, Świat Morskich Publikacji, Biblioteka Cyfrowa, Akademia Morska Szczecin, Szczecin 2010, <http://smp.am.szczecin.pl/Content/1034/Z.+J%C3%B3%C5%BAwiak+Problemy+z%C5%82omowania+statk%C3%B3w.pdf?handler=pdf>; M. Cegielski, *Bogowie idą na złom*, „Gazeta Wyborcza – Duży Format” 13.12.2010.

²⁰ W przypadku Indii mamy do czynienia z relatywnie dobrą sytuacją jeżeli chodzi o gleby. Szacuje się, że 43% powierzchni kraju zajmują żyzne gleby aluwialne, a Nizina Hindustańska stanowi jeden z największych na świecie obszarów ich występowania.

²¹ Więcej na temat klimatu panującego w Indiach patrz: L. Świdzińska, *Indie*, w: *Geografia powszechna*, t. IV, red. A. Zierhoffer, PWN, Warszawa 1967.

²² Więcej na temat zjawiska suszy w Indiach patrz: Poorest Areas Civil Society (PACS) Programme 2001–2008, *Drought In India: Challenges & Initiatives*, New Delhi, <http://www.empowerpoor.org/downloads/drought1.pdf>

i eksport produktów rolnych. Nie można przy tym zapominać, że ze względu na uwarunkowania klimatyczne niezwykle istotną rolę w rolnictwie indyjskim odgrywa sztuczne nawadnianie. Indie zajmują drugie miejsce na świecie pod względem produkcji rolnej. Sektor ten tworzy 18,5% produktu krajowego brutto i daje zatrudnienie około 52% osobom czynnym zawodowo.²³ Kraj ten jest jednym z największych producentów świeżych owoców (około 10% udział w rynku światowym), zbóż, ryżu,²⁴ bawełny, herbaty, kawy,²⁵ ziemniaków, nabiału, tytoniu i pomidorów.²⁶

Dla stanu indyjskiego rolnictwa olbrzymie znaczenie miała „zielona rewolucja” rozpoczęta w 1965 roku. Poprzez wprowadzenie wysoko wydajnych upraw, rozposzechnienie używania nawozów i rozbudowę systemów irygacyjnych poprawiono kondycję rolnictwa, co zlikwidowało problem głodu w Indiach.²⁷ Nie rozwiązało to jednak problemu niedożywienia, szczególnie wśród dzieci. Szacuje się, że problem ten w 2008 roku dotykał około 48% dzieci poniżej 5. roku życia.²⁸

Kolejnym czynnikiem istotnym z punktu widzenia budowania mocnej pozycji międzynarodowej jest posiadanie (lub brak) surowców. W przypadku Indii mamy do czynienia z krajem, który dysponuje znacznymi zasobami. Występują w nim takie minerały, jak węgiel, żelazo, mangan, mika, tytan, chrom, diamenty, gaz ziemny, ropa

²³ CIA World Factbook, *India*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/in.html>

²⁴ Indie, z produkcją 99 tys. t, zajmują drugie miejsce, po Chinach, na świecie. World Rice Production, Consumption, and Stocks, 15.07.2010, <http://news.alibaba.com/article/detail/international-trade-special/100360611-1-world-rice-production%252C-consumption%252C-stocks.html>

²⁵ Według danych dla 2011 roku Indie zajmują trzecie miejsce jako eksporter kawy. Na pierwszym miejscu znalazła się Brazylia z 2 032 693 t, na drugim Wietnam z 1 200 000, a na trzecim Indie z 468 603 t. International Coffee Organization, *Exports by Exporting Countries to All Destinations*, 07.2011, <http://www.ico.org/prices/m1.htm>

²⁶ Food and Agriculture Organization of the United Nations, FAOSTAT, <http://faostat.fao.org/site/339/default.aspx>

²⁷ Temu zagadnieniu zostało poświęconych wiele publikacji. Patrz np. R.N. Chopra, *Evolution of Food Policy in India*, Macmillan, Delhi 1981; *The Green Revolution Revisited. Critique and Alternatives*, red. B. Glaeser, Allen&Unwin, London 1987; B. Venkateswarlu, *Dynamics of Green Revolution in India*, Agricole Publ. Academy, New Delhi 1985; W. Rożłucki, *Modernizacja rolnictwa tradycyjnego na przykładzie zielonej rewolucji w Indiach*, Ossolineum, Wrocław 1979.

²⁸ Wskaźnik ten wypada dla Indii bardzo niekorzystnie, gdyż lokuje je na drugim miejscu na świecie po Etiopii (51%). Indie wyprzedzają w tej ponure statystyce m.in. Kongo (46%) i Bangladesz (43%). Także w porównaniu z sąsiadem, z którym Indie rywalizują w wielu dziedzinach, jakim są Chiny, gdzie problem ten dotyczy około 15% dzieci poniżej 5. roku życia. G. Pada, *Putting the Smallest First*, „The Economist” 23.09.2010, <http://www.economist.com/node/17090948>

naftowa,²⁹ wapień, tor, złoto, uran i wiele innych.³⁰ Według indyjskiego Ministerstwa Górnictwa kraj wydobywa 89 minerałów, z których 4 to surowce energetyczne, 11 – metale, 52 – niemetale i 22 – rzadkie minerały. Indie są największym na świecie producentem miki, zajmują trzecie miejsce w produkcji chromitu, węgla, węgla brunatnego i barytów, czwarte – w produkcji rud żelaza, szóste – boksytów i rud manganowych, dziesiąte – w produkcji aluminium i jedenaste – żelaza.³¹

2. Czynniki militarny

Za kolejny wyznacznik mocarstwowości danego państwa uznaje się potencjał militarny.

Armia indyjska należy do największych na świecie. Według danych z 2006 roku składała się ona z 1325 tys. żołnierzy w służbie czynnej, 1155 tys. rezerwistów i 1293 tys. w formacjach paramilitarnych. Daje to w sumie 3773 tys. ludzi.³² Na uwagę zasłu-

²⁹ Pomimo posiadania zasobów ropy naftowej, Indie nie są samowystarczalne jeśli chodzi o ten surowiec energetyczny. Szacuje się, że pokrywają one około 25% krajowego zapotrzebowania. Reszta jest zaspokajana przez import, którego wielkość podwoiła się w ciągu ostatnich dziesięciu lat. Importowana ropa stanowi około 80%, a głównymi dostawcami są Arabia Saudyjska i Iran. Mimo posiadania ogromnych zasobów węgla, ze względu na zapotrzebowanie na energię Indie importują węgiel z Australii, Indonezji, Afryki Południowej i USA. Rosnące ceny surowców energetycznych oraz niepokoje w regionach mających swój udział w światowej produkcji ropy naftowej skłaniają władze Indii z jednej strony do rozbudowy infrastruktury, która pozwoliłaby gromadzić znaczne zapasy ropy – do połowy 2013 roku mają powstać zbiorniki umożliwiające przechowywanie zapasów, które starczyłyby na 15 dni w przypadku ustania dostaw, z planami podniesienia ich pojemności do 45-dniowych zapasów. Innym działaniem jest poszukiwanie nowych dostawców, m.in. wśród krajów afrykańskich. Trzecim obszarem działań jest rozwijanie odnawialnych źródeł energii, takich jak energia wiatrowa, słoneczna i jądrowa. V. Ramakrishnan, *Rupee Rally Falts as Oil Rises to Two-Year High: India Credit*, „Bloomberg Businessweek” 5.09.2011, <http://www.businessweek.com/news/2010-12-07/rupee-rally-falts-as-oil-rises-to-two-year-high-india-credit.html>; E. Yep, *India's Widening Energy Deficit*, „The Wall Street Journal” 9.03.2011, <http://blogs.wsj.com/indiarealtime/2011/03/09/indias-widening-energy-deficit/>; Himangshu Watts, *Clean Energy Bring Windfall to Village*, „PlanetArk. World Environment News” 5.11.2003, <http://www.planetark.com/dailynewsstory.cfm/newsid/22758/story.htm>; Anuj Chopra, *Low-cost Lamps Brighten the future of Rural India*, „The Christian Science Monitor” 3.01.2006, <http://www.csmonitor.com/2006/0103/p01s02-wosc.html?s=t5>; Government of India, Planning Commission, *Integrated Energy Policy. Report of the Expert Committee*, New Delhi, 08.2006, http://planningcommission.nic.in/reports/genrep/rep_intengy.pdf; J. Carl, V. Rai, D.G. Victor, *Energy and India's Foreign Policy*, Program on Energy and Sustainable Development, Stanford, „Working Paper” #75, May 2008, <http://ssrn.com/abstract=1400184>

³⁰ B. Mishra, M. Deb, *Ore Geology and Mineral Resources*, w: *Glimpses of Geoscience Research in India: The Indian Report to IUGS 1999–2004*, red. A.K. Singhavi, A. Bhattacharya, The Indian national Science Academy, New Delhi 2004, s. 207–212.

³¹ Department of Mines, *India's Mineral Sector*, <http://mines.nic.in/imsector.html>

³² Daje to Indiom trzecie miejsce na świecie pod względem liczebności sił zbrojnych w służbie czynnej. Pierwsze miejsce zajmuje armia chińska, która ma w służbie czynnej 2255 tys. (w rezerwie 800 tys., w siłach paramilitarnych 3969 tys.), a drugie Stany Zjednoczone z 1426 tys. ludzi (w rezerwie 858 tys., w siłach paramilitarnych 53 tys.). Jeżeli weźmie się pod uwagę możliwości mobilizacyjne i liczebność sił paramilitarnych,

guje fakt, że armia ta składa się z ochotników. Wprawdzie przepisy stanowią, że obowiązuje pobór do wojska, lecz w praktyce wszyscy żołnierze w armii indyjskiej to ochotnicy. Nigdy też nie trzeba było przeprowadzać poboru do wojska.³³ Zjawisko to ma wpływ na morale żołnierzy, buduje postawy patriotyczne, a jednocześnie jest ucieczką przed bezrobociem podejmowaną przez część młodych ludzi.³⁴

Obok liczebności nie mniej istotny jest fakt, że armia poddawana jest procesowi modernizacji i dysponuje znacznymi funduszami. Na rok budżetowy 2011–2012 na wojsko przeznaczono ponad 36 mld dol., co stanowi 1,85% budżetu państwa. W stosunku do roku budżetowego 2010–2011 oznacza to wzrost o 11,59%, mimo polityki finansowej rządu zmierzającej do zdecydowanego ograniczenia deficytu budżetowego.³⁵ Z tego budżetu na wojska lądowe przeznaczono 51%, na lotnictwo 28%, na marynarkę wojenną 15%, a na kwestie badań i organizację 6%.³⁶ Te znaczne nakłady wynikają, z jednej strony, z niełatwych i nie do końca unormowanych stosunków z Chinami,³⁷ a przede wszystkim z Pakistanem,³⁸ z drugiej zaś z modernizacyjnych

to Indie zajmują odleglejsze miejsce, gdyż wyprzedzają je chociażby Iran czy Wietnam. A.H. Cordesman, M. Kleiber, *The Asian Conventional Military Balance in 2006: Overview of Major Asian Powers*, „Working Draft for Review and Comment Revised, Center for Strategic and International Studies” 26.06.2006, s. 24, http://csis.org/files/media/csis/pubs/060626_asia_balance_powers.pdf

³³ M. Jarocki, *Sily zbrojne Republiki Indii*, Portal Spraw Zagranicznych, 23.06.2010, <http://www.psz.pl/tekst-31882/Sily-zbrojne-Republiki-Indii>

³⁴ W ostatnim okresie daje się zauważyć nowa, niepokojąca tendencja. Jest nią niedobór młodych oficerów – w 2008 roku z armii odeszło ponad 11 tys. oficerów. Byli to najczęściej ludzie z klasy średniej, którzy zrezygnowali ze służby na rzecz pracy w branży IT, bankowości, handlu i mediach. J. Page. *Comic Starts Adventure to Find War Heroes*, „The Times. The Sunday Times” 9.02.2008, <http://www.timesonline.co.uk/tol/news/world/asia/article3338199.ece>

³⁵ Tendencja do zwiększania nakładów na obronność była stała w ostatnim dziesięcioleciu. Indyjskie wydatki przedstawiały się następująco: 2000 rok – 21 798 (3,1% budżetu), 2001 – 22 557 (3%), 2002 – 22 487 (2,9%), 2003 – 22 989 (2,8%), 2004 – 26 679 (2,8%), 2005 – 28 196 (2,7%), 2006 – 28 365 (2,5%), 2007 – 28 765 (2,3%), 2008 – 32 106 (2,5%), 2009 – 35 819 (2,8%), 2010 – 34 816 (2,1%). *Military Expenditure of India*, Stockholm International Peace Research Institute, <http://milexdata.sipri.org/result.php4>

³⁶ L.K. Behera, *India's Defence Budget 2011–12*, Institute for Defence Studies & Analyses, 7.03.2011, http://www.idsa.in/idsacomments/IndiasDefenceBudget2011-12_lkbehera_070311

³⁷ Stosunkom indyjsko-pakistańskim poświęconych zostało bardzo wiele publikacji. Patrz np. B. Pokharna, *India–China Relations: Dimensions and Perspectives*, New Century Publications, New Delhi 2009; *Emerging Trends in India–China Relations*, red. M. Guruswamy, Hope India, Gurgaon 2006; B.M. Chengappa, *India–China Relations: Post Conflict Phase to Post Cold War Period*, A.P.H. Pub., New Delhi 2004; K. Mishra, *Rapprochement Across the Himalayas: Emerging India–China Relations*, Kalpaz, Delhi 2004; A. Athwal, *China–India relations: Contemporary Dynamics*, Routledge, London 2008; P. Mehra, *Essays in Frontier History: India, China, and the Disputed Border*, Oxford University Press, Oxford 2007; P. Mahtaney, *India, China and Globalization: the Emerging Superpowers and the Future of Economic Development*, Palgrave Macmillan, Basingstoke 2007; Abu Taher Salahuddin Ahmed, *India–China Relations in the 1990s*, „Journal of Contemporary Asia” 1996 Vol. 26, Nr 1, s. 100–115.

³⁸ Także relacje indyjsko-pakistańskie, szczególnie ze względu na konflikty zbrojne między oboma państwami, doczekały się obszernej literatury. Patrz np. A. Kuszewska, *Indyjsko-pakistański konflikt o Kaszmir*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010; R. Włoch, *Nowa era nuklearna: analiza indyjsko-pakistańskiego kryzysu nuklearnego z maja 1998 roku*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2004; M.P. Ajithkumar, *India–Pakistan Relations: the Story of a Fractured Fraternity*, Kalpaz, Delhi 2006; P. Lyon,

planów armii. Dotyczą one m.in. rozwijania własnej produkcji zbrojeniowej, wojskowego programu kosmicznego,³⁹ a także zakupu uzbrojenia zagranicą (w 2010 roku Indie zajmowały pierwsze miejsce na liście największych importerów broni na świecie).⁴⁰ Dobrym przykładem połączenia modernizacji sił zbrojnych i rozwijania własnej produkcji zbrojeniowej może być marynarka wojenna. W 2009 roku Hindusi rozpoczęli budowę własnego lotniskowca, który ma być gotowy do służby w 2013 roku (lub w 2015 roku), do 2020 roku mają wybudować siedem niszczycieli, budują własne okręty podwodne o napędzie atomowym, w tym zdolne do przenoszenia rakiet balistycznych, a do 2020 roku zamierzają wybudować osiemnaście okrętów podwodnych o napędzie konwencjonalnym.⁴¹

Kolejny, niezmiernie ważny element, który należy brać pod uwagę przy rozważaniach nad przesłankami mocarstwowości Indii, stanowi posiadanie przez nie broni atomowej⁴² i tzw. triady atomowej, czyli bombowców zdolnych do przeniesienia ładunków atomowych, rakiet naziemnych oraz okrętów nawodnych i podwodnych uzbrojonych w rakiety z głowicami jądrowymi. Indie posiadają między 80

Conflict Between India and Pakistan: an Encyclopedia, ABC-CLIO, Santa Barbara 2008; D. McLeod, *India and Pakistan: Friends, Rivals or Enemies?*, Ashgate, Aldershot 2008; S.A. Wolpert, *India and Pakistan: Continued Conflict Or Cooperation?*, University of California Press, Berkeley 2010; A. Misra, *India-Pakistan: Coming to Terms*, Palgrave Macmillan, New York 2010; *The India-Pakistan Nuclear Relationship: Theories of Deterrence and International Relations*, red. Eswaran Sridharan, Routledge, London 2007; P. Swami, *India, Pakistan and the Secret Jihad: the Covert War in Kashmir, 1947-2004*, Routledge, London 2007; S. Ganguly, *Conflict Unending: India-Pakistan Tensions since 1947*, Columbia University Press, New York 2001; R. Basrur, *Nuclear Weapons and India-Pakistan Relations*, „Strategic Analysis” 2009 Vol. 33, Nr 3, s. 336-344.

³⁹ Konieczność jego rozwijania Indie tłumaczą potrzebą obrony własnych satelitów przed zestrzeleniem ich przez Chińczyków. G. Rabinowitz, *Indian Army Wants Military Space Program. Regional Race Between Asian Giants Could Accelerate Militarization of Space*, msnbc, 17.06.2008, <http://www.msnbc.msn.com/id/25216230/>; J. Chriqui, *Military Applications of India's Space program: the Military Surveillance and Reconnaissance System*, „Institute of Peace & Conflict Studies” 20.06.2006, <http://www.ipcs.org/article/india/military-applications-of-indias-space-program-the-military-surveillance-and-2043.html>; *India's Military Space Program*, GlobalSecurity.org, <http://www.globalsecurity.org/space/world/india/military.htm>; *Missile Defense System Phase 1 to be Ready by 2011-2012: DRDO*, „India Defence” 10.03.2009, <http://www.india-defence.com/reports-4267>; V. Samson, *India's Missile Defense/Anti-satellite Nexus*, „The Space Review” 10.05.2010, <http://www.thespacereview.com/article/1621/1>

⁴⁰ Szacuje się, że w ciągu dziesięciu lat Indie mają zamiar kupić uzbrojenie za 100 mld dol. D.R. Mohanty, U. Purushothaman, *India-US Defence Relations: In Search of a Direction*, „Observer Research Foundation, Occasional Paper” 2011 Issue 23, s. 14, http://www.observerindia.com/cms/sites/orfonline/modules/occasionalpaper/attachments/defence_1315307316072.pdf

⁴¹ R. Ciastoń, *Indyjska marynarka wojenna 2010 i wizja przyszłości*, Portal Spraw Zagranicznych, 10.05.2010, <http://www.psz.pl/tekst-30699/Indyjska-marynarka-wojenna-2010-i-wizja-przyszlosci>

⁴² Indie przeprowadziły pierwszą próbę z bronią atomową 18 maja 1974 roku. Więcej na temat broni jądrowej w Indiach patrz np: I. Abraham, *The Making of the Indian Atomic Bomb: Science, Secrecy and the Postcolonial State*, Zed Books Ltd, London 1998; G. Perkovich, *India's Nuclear Bomb: the Impact on Global Proliferation*, „Technology and Culture” 2001 Vol. 42, Part 2; A.J. Tellis, *India's Emerging Nuclear Posture: Between Recessed Deterrent and Ready Arsenal*, RAND Corporation MR-1127-AF, Santa Monica 2001.

a 100 głowic, a następne są w fazie produkcji.⁴³ Sytuuje to Indie w grupie mocarstw nuklearnych obok Stanów Zjednoczonych (8500 głowic), Rosji (11 000 głowic), Wielkiej Brytanii (225 głowic), Francji (około 300 głowic), Chin (240 głowic), Pakistanu (90–110 głowic), Korei Północnej (poniżej 10 głowic) i Izraela (80 głowic).⁴⁴ Trzeba jednak podkreślić, że zgodnie z indyjską doktryną obronną broń atomowa nie jest bronią pierwszego uderzenia. Oznacza to, że w przypadku konfliktu Indie nie użyją tego rodzaju broni, o ile przeciwnik nie użyje jej pierwszy lub też przewaga wojsk konwencjonalnych nie zagrozi bezpieczeństwu kraju.⁴⁵ Potencjalna odpowiedź za pomocą broni masowego rażenia zostanie wymierzona w duże skupiska ludzkie i ośrodki przemysłowe przeciwnika w celu zadania jak największych strat.⁴⁶

3. Czynniki demograficzny

Innym czynnikiem, który można zaliczyć do przesłanek mocarstwowości Indii, jest demografia, a przede wszystkim to, co z niej wynika.

Indie należą do grupy najludniejszych państw świata i zajmują drugie miejsce po Chinach. Według najnowszych danych, z 2011 roku, w tym kraju żyło 1 210 193 422 ludzi, co stanowiło 17,47% mieszkańców globu.⁴⁷ W porównaniu z rokiem 2001, kiedy w Indiach mieszkało 1 028 737 436 ludzi, oznaczało to wzrost o 181 mln w ciągu dekady.⁴⁸ Społeczeństwo indyjskie charakteryzuje się przyrostem naturalnym na poziomie 20,97 urodzeń na 1000 osób (2011 rok), co daje 1,34% rocznie (2011 rok). Dzietność wynosi 2,62 dziecka na kobietę. Jest to równocześnie społeczeństwo bardzo młode – średnia wieku wynosi 26,2 roku (25,6 mężczyźni; 26,9 kobiety). W przedziale wiekowym 0–14 lat mieści się 29,7% społeczeństwa (chłopcy 187 450 635; dziewczęta 165 415 758), 15–64 lata – 64,9% (mężczyźni

⁴³ Federation of American Scientists, *Status of World Nuclear Forces*, 7.06.2011, <http://www.fas.org/programs/ssp/nukes/nuclearweapons/nukestatus.html>

⁴⁴ W przypadku Korei Północnej i Izraela władze nie potwierdzają, ani nie zaprzeczają faktowi posiadania tego rodzaju uzbrojenia. Ibidem.

⁴⁵ M. Jarocki, op.cit.

⁴⁶ K. Hołdak, op.cit., s. 156.

⁴⁷ Government of India, Ministry of Home Affairs, Office of the Register General & Census Commissioner, *Provisional Population Total: India: Census 2011*, <http://www.censusindia.gov.in/2011-prov-results/indiatglance.html>

⁴⁸ Government of India, Ministry of Home Affairs, Office of the Register General & Census Commissioner, *Provisional Population Totals Paper 1 of 2011 India*, s. 38, http://censusindia.gov.in/2011-prov-results/data_files/india/Final%20PPT%202011_chapter3.pdf

398 757 331; kobiety 372 719 379), a powyżej 65. roku życia – zaledwie 5,5% (mężczyźni 30 831 190; kobiety 33 998 613).⁴⁹

Śmiertelność w Indiach wynosi 7,48 osób na 1000. Relatywnie wysoka jest śmiertelność noworodków – 47,57 dziecka na 1000 żywych urodzeń, co lokuje ten kraj na 51. miejscu w skali świata.⁵⁰ Spodziewana długość życia w chwili narodzin w Indiach wynosi 66,8 roku (mężczyźni 65,77; kobiety 67,95).⁵¹

Z punktu widzenia dalszych przemian społeczeństwo w Indiach jest młode – ponad połowa mieszkańców jest w wieku produkcyjnym. Ma to niebagatelne znaczenie, gdyż z jednej strony zaspokaja zapotrzebowanie miejscowego rynku na pracowników, z drugiej zaś sprzyja emigracji w poszukiwaniu pracy. W przypadku Indii liczbę emigrantów zarobkowych dla 2010 roku szacowano na 11 375 500 ludzi, co stawiało ten kraj na drugim miejscu po Meksyku jako źródło emigrantów.⁵²

Hinduska emigracja ma różne kierunki. Najczęściej wybierane kraje emigracji to: Zjednoczone Emiraty Arabskie, Stany Zjednoczone, Arabia Saudyjska, Bangladesz, Nepal, Wielka Brytania, Kanada, Oman, Kuwejt i Sri Lanka.⁵³ Najistotniejsze jest jednak to, że ci emigranci są źródłem pieniędzy napływających do Indii, przy czym sumy te mają tendencje wzrostowe. W 2009 roku było to 49,6 mld dol., a w 2010 roku – 55 mld dol.,⁵⁴ podczas gdy PKB Indii w 2010 roku wyniosło 1538 mld dol. (na 2011 prognozowano 1704 mld dol.).⁵⁵

Indyjska emigracja ma także inny, niezwykle istotny wymiar, który tylko częściowo da się przeliczyć na pieniądze. Bardzo często na emigrację decydują się ludzie

⁴⁹ Central Intelligence Agency, *The World Fact Book 2011, India*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/in.html>

⁵⁰ Umiera 46,18 noworodków płci męskiej na 1000 żywych urodzeń i 49,14 noworodków płci żeńskiej.

⁵¹ Ibidem.

⁵² Różnica w liczbie emigrantów między tymi dwoma krajami nie jest duża, gdyż w 2010 roku meksykańska emigracja liczyła 11 859 200, czyli różnica wynosiła 483 700. World Bank, *The Migration and Remittance Factbook 2011, Mexico*, <http://siteresources.worldbank.org/INTPROSPECTS/Resources/334934-1199807908806/Mexico.pdf>

⁵³ Zarysowała się pewna prawidłowość. Do Stanów Zjednoczonych, Kanady i krajów europejskich wyjeżdżają przede wszystkim ludzie dobrze wykształceni – szacuje się, że w USA 80% pracujących Hindusów ma wyższe wykształcenie. Z kolei kraje Zatoki Perskiej to cel migracji zarobkowej ludzi słabo i średnio wykształconych. Szacuje się, że 70% Hindusów tam pracujących to ludzie bez wykształcenia lub słabo wyedukowani. World Bank, *The Migration and Remittance Factbook 2011, India*, <http://siteresources.worldbank.org/INTPROSPECTS/Resources/334934-1199807908806/India.pdf>; Binod Khadria, *India: Skilled Migration to Developed Countries, Labour Migration to the Gulf*, Jawaharlal Nehru University, New Delhi, Asia Research Institute, Department of Economics National University of Singapore, Secundo Semestre 2006, s. 8, 15, <http://estudiosdeldesarrollo.net/revista/rev7ing/2.pdf>

⁵⁴ R. Nagarajan, *Indians No. 2 in Emigrating, Top in Sending Money Home*, „Times of India” 6.12.2010, http://articles.timesofindia.indiatimes.com/2010-12-06/india/28215922_1_migration-and-remittances-factbook-countries-flows

⁵⁵ International Monetary Fund, *Report for Selected Countries and Subjects*, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2011/01/weodata/weorept.aspx?sy=2008&ey=2011&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&cc=534&cs=NGDPD%2CNGDPDPC%2CPPPGDP%2CPPPPC%2CLP&grp=0&a=&pr.x=49&pr.y=13>

młodzi, dobrze wykształceni, szczególnie z branży IT. Przy czym w większości przypadków jest to emigracja tymczasowa „za pracą”. Po spędzeniu kilku lat zagranicą ludzie ci wracają do kraju, a ich powrót przynosi trojaki korzyści. Po pierwsze, szczególnie z branży IT, zakładają i z powodzeniem prowadzą własne firmy tej branży. Po drugie, kontynuują lub podejmują współpracę z firmami zagranicznymi, będąc pośrednikami między rynkami indyjskim i zagranicznymi. Po trzecie, wyjeżdżający i z powodzeniem pracujący poza granicami Hindusi wyrabiają dobrą opinię o pracownikach z tego kraju, co sprzyja zatrudnianiu kolejnych. Wpływa to także korzystnie na kreowanie pozytywnego wizerunku Indii jako kraju posiadającego wykształconych, zdolnych i sumiennie pracujących wysokiej klasy specjalistów, zwalczając tym samym stereotypowy obraz Indii jako kraju świętych krów, żebraków i ogólnego zacofania.⁵⁶

Warto przy tym zauważyć, że władze indyjskie podchodzą do zagadnienia emigracji zarobkowej poważnie i starają się zabezpieczyć interesy swoich obywateli. Szczególnie dotyczy to pracowników nisko i średnio wykwalifikowanych. Władze starają się przygotować ich przed wyjazdem, kontrolują i nadzorują pośredników organizujących zatrudnienie poza granicami,⁵⁷ chronią prawa hinduskich pracowników w przyjmujących ich krajach, ułatwiają transfer zarobków i reintegrację po powrocie do Indii. W 2003 roku wprowadzono obowiązkowy system ubezpieczeń dla Hindusów pracujących zagranicą.⁵⁸

4. Czynniki gospodarcze

Kolejnym wyznacznikiem międzynarodowej pozycji jakiegoś kraju jest kondycja jego gospodarki. W tym aspekcie Indie mają znaczne osiągnięcia. W 2011 roku zajmowały dziesiąte miejsce na świecie, uwzględniając nominalne PKB, i czwarte, biorąc pod uwagę parytet siły nabywczej. PKB na mieszkańca w 2011 roku wyniosło 3 608 196 dol.⁵⁹

⁵⁶ D. Naujoks, *Emigration, Immigration, and Diaspora Relations in India*, Migration Information Source, October 2009, <http://www.migrationinformation.org/Profiles/display.cfm?id=745#8>

⁵⁷ Pośrednicy organizujący wyjazdy do pracy muszą być zarejestrowani w Ministerstwie Pracy, inaczej nie wolno im działać. P. Nangia, U. Saha, *Profile of Emigrants from India: A Comparative Study of Kerala and Punjab*, s. 5, http://www.iussp.org/Brazil2001/s20/S27_01_nangia.pdf

⁵⁸ D. Naujoks, op.cit.

⁵⁹ International Monetary Fund, *World Economic Outlook Database, April 2011, India*, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2011/01/weodata/weorept.aspx?sy=2008&ey=2011&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&c=534&s=NGDPD%2CNGDPDPC%2CPPPGDP%2CPPPPC%2CLP&grp=0&a=&pr.x=49&pr.y=13>

Do 1991 roku gospodarka indyjska miała charakter socjalistyczny.⁶⁰ Wobec kryzysu, który ją dotknął, podjęto reformy. Ich celem było przejście do systemu kapitalistycznego, wzrostu gospodarczego i industrializacji.⁶¹ Jak zauważa Katarzyna Hołdak, wprowadzając reformy gospodarcze, Indie poszły inną drogą niż kraje tego regionu. Zamiast oparcia zmian na eksploatacji taniej siły roboczej i niskich kosztach produkcji, Indie zdecydowały się na rozwój rynku wewnętrznego, wzrost konsumpcji wewnętrznej oraz inwestowanie w dynamicznie rozwijające się i przyszłościowe branże, takie jak informatyka czy biotechnologia.⁶² Wprowadzone zmiany spowodowały, że od 2008 roku gospodarka indyjska stała się drugą najszybciej rozwijającą się na świecie.⁶³

Największy udział w tworzeniu PKB ma sektor usług – 57,2%. Przemysł tworzy 28,6% PKB, a rolnictwo 14,6%.⁶⁴ Odmienne natomiast kształtuje się zatrudnienie, gdyż usługi dają zatrudnienie 34% pracujących, przemysł – 14%, a rolnictwo – 52%.⁶⁵ Do sektora usług władze indyjskie zaliczają budownictwo, handel, hotelarstwo, transport i komunikację, finanse, ubezpieczenia, obrót nieruchomościami, usługi biznesowe itp. Jest to sektor, który najszybciej rozwijał się w ostatnich latach. Przesądziły o tym takie czynniki, jak reformy gospodarcze i finansowe, prywatyzacja, rozwój branży IT⁶⁶ i otwarcie gospodarki indyjskiej na świat. Nie bez znaczenia był napływ właśnie do tego sektora ludzi młodych i dobrze wykształconych. Przemysł w Indiach to przede wszystkim przemysł tekstylny, telekomunikacyjny,⁶⁷

⁶⁰ S. Staley, *The Rise and Fall of Indian Socialism. Why India Embraced Economic Reform*, „Reason.com” 06.2006, <http://reason.com/archives/2006/06/06/the-rise-and-fall-of-indian-so>; Arvind Panagariya, *India: The Emerging Giant*, Oxford University Press, New York 2006, s. 24, 31–32.

⁶¹ T.N. Srinivasan, S.D. Tendulkar, *Reintegrating India with the World Economy*, Institute for International Economics, Washington 2003, s. 1–26.

⁶² K. Hołdak, op.cit., s. 139–140.

⁶³ W 2010 roku wzrost gospodarki Indii wynosił 8,5%. Economic Advisory Council to the Prime Minister, *Review of the Economy 2010/11*, New Delhi, 02.2011, s. 7, http://eac.gov.in/reports/revieweconomic_201011.pdf

⁶⁴ Ministry of Finance, Government of India, *Economic Survey 2009–10*, s. 1–2, <http://finmin.nic.in/reports/AnnualReport2009-10.pdf>

⁶⁵ CIA World Factbook, *India*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/in.html#Econ>. Więcej na temat zatrudnienia w Indiach patrz: Government of India, Ministry of Labour & Employment, Labour Bureau, *Report on Employment & Unemployment Survey (2009–10)*, October 2010, http://labourbureau.nic.in/Final_Report_Emp_Unemp_2009_10.pdf

⁶⁶ Na temat rozwoju branży IT w Indiach patrz: S.V. Nagala, *India's Story of Success*, „Stanford Journal of International Relations” Winter 2005 Vol. 6, Issue 1, http://www.stanford.edu/group/sjir/6.1.05_nagala.html

⁶⁷ Ta branża uznawana jest za jedną z najszybciej rozwijających się – tylko 2010 roku przybyło 227 mln abonentów. Telecom Regulatory Authority of India, *Information Note to the Press* (Press Release 2011 Nr 29), New Delhi, 6.04.2011, http://www.trai.gov.in/WriteReadData/trai/upload/PressReleases/816/Press_release_feb%20-11.pdf

chemiczny, spożywczy, stalowy, samochodowy,⁶⁸ cementowy, wydobywczy, petrochemiczny, maszynowy, farmaceutyczny, produkcja komputerów i oprogramowania. Rolnictwo to przede wszystkim uprawa ryżu, bawełny, herbaty, cukru i ziemniaków.⁶⁹ Niezwykle istotnym obszarem rozwijanym w Indiach, z którym wiąże się nadzieje na przyszłość, jest biotechnologia i nanotechnologia.⁷⁰ Kraj ten zajmuje dwunaste miejsce na świecie pod względem rozwoju biotechnologii (i trzecie w Azji), a sektor ten odnotował 21,5% wzrostu w latach 2010–2011. Przyniósł on znaczne zyski – 4 mld dol. obecnie, a przeszłe szacowane są na 10 mld w 2015 roku.⁷¹

Nie mniej istotne dla budowania potencjału gospodarczego Indii są bezpośrednie inwestycje zagraniczne. Ze względu na dogodne warunki inwestycyjne, m.in. zniesienie różnego rodzaju ograniczeń, tanią siłą roboczą, rynek zbytu,⁷² notuje się znaczący wzrost tego rodzaju inwestycji – w 2009 roku 56% w stosunku do 2008 roku. Wśród zagranicznych inwestorów są Pepsico, Bosch, Fiat, Audi i Volkswagen.⁷³ Co ważne, dalsze perspektywy w tym obszarze przedstawiają się dla Indii obiecująco. Według raportu United Nations Conference on Trade and Development na lata 2009–2011 Indie zajmowały trzecie miejsce pod względem atrakcyjności inwestycji i miały utrzymać to miejsce w najbliższych latach.⁷⁴

⁶⁸ Przemysł samochodowy zajmuje drugie miejsce na świecie pod względem tempa wzrostu. Sprzedaż samochodów na rynku wewnętrznym wzrosła w latach 2009–2010 o 26%, a eksport w okresie 2008–2009 o 36%. Niemały udział ma w tym najtańszy samochód świata Nano produkowany przez Tata Motors. J. Krishnan, *The Nano, World's Cheapest Car, to Hit Indian Roads*, Reuters, 23.03.2009, <http://www.reuters.com/article/2009/03/23/us-tatamotors-nano-idUSTRE52M2PA20090323>; *India becomes Biggest Player in Littlest Cars*, 27.12.2009, msnbc.com, <http://www.msnbc.msn.com/id/34575226/ns/business-autos#TnCQk2PXQsY>; *India Second Fastest Growing Auto Market After China*, The Hindu Business Line, 9.04.2010, <http://www.thehindubusinessline.com/todays-paper/article988689.ece?ref=archive>; *Indian Car Exports Surge 36%*, *expressindia.com*, 13.12.2009, <http://www.expressindia.com/latest-news/Indian-car-exports-surge-36/528633/>

⁶⁹ Na temat udziału Indii w światowej produkcji rolnej patrz: United States, Department of Agriculture, *World Agricultural Production*, 05.2010, <http://www.fas.usda.gov/wap/circular/2010/10-05/productionfull05-10.pdf>

⁷⁰ Na temat przemian zachodzących w gospodarce indyjskiej patrz np.: J. Dhawan, *The Changing Face of Indian Economy*, Atlantic, New Delhi 2007.

⁷¹ India Brand Equity Foundation, *Biotechnology*, 08.2011, <http://www.ibef.org/industry/biotechnology.aspx>

⁷² Rynek wewnętrzny w Indiach lokowany jest na czwartym miejscu pod względem atrakcyjności wśród rynków wschodzących. A.T. Kearney Global Retail Development Index, 2011, <http://www.atkearney.com/index.php/Publications/global-retail-development-index.html>

⁷³ D. Grądzka, *Rozwój Indii a bezpośrednie inwestycje zagraniczne – czy Indie to miejsce gdzie warto inwestować?*, Centrum Studiów Polska–Azja, 5.12.2009, <http://www.polska-azja.pl/2009/12/05/rozwoj-indii-a-bezposrednie-inwestycje-zagraniczne-czy-indie-to-miejsce-gdzie-warto-inwestowac/>

⁷⁴ United Nations Conference on Trade and Development, *World Investment Prospects Survey, 2009–2011*, New York–Geneva 2009, s. 5, http://www.unctad.org/en/docs/diaeia20098_en.pdf

Jak znaczne przemiany przeszła gospodarka indyjska i jaki potencjał posiada, najlepiej chyba świadczy fakt, że kraj ten zgłosił gotowość wsparcia Unii Europejskiej w walce z kryzysem sumą 2 mld dol.⁷⁵

5. Czynniki polityczne

Jak już wspomniano, za jeden z czynników decydujących o mocarstwowości uznaje się politykę. W przypadku Indii mamy niewątpliwie do czynienia z państwem demokratycznym – nie bez powodu jest ono nazywane „największą demokracją na świecie”.⁷⁶ Gwarantuje to, że są zachowane podstawowe wolności polityczne i rządy prawa oraz zapewniona ochrona własności prywatnej. Demokratyczne Indie są więc naturalnym partnerem Zachodu, w przeciwieństwie do Chin.

Czynnik polityczny jest trudny do zdefiniowania. Zazwyczaj chodzi tu o sprawność funkcjonowania państwa, zorganizowanie, sprawność w wykorzystywaniu posiadanych atutów do urzeczywistniania własnych celów. Można tutaj zakwalifikować także takie zjawiska, jak identyfikacja obywateli z własnym państwem, patriotyzm oraz aktywność na arenie międzynarodowej. W przypadku Indii mamy do czynienia z państwem, które ma ciekawą przeszłość jeżeli chodzi o tradycję polityki zagranicznej. W okresie zimnej wojny Indie stały na czele ruchu państw niezaangażowanych,⁷⁷ przy czym bliżej im było do Związku Radzieckiego⁷⁸ niż do Stanów Zjednoczonych – tutaj olbrzymie znaczenie miały relacje amerykańsko-pakistańskie i fakt posiadania przez Indie broni masowego rażenia.⁷⁹ Należały (i należą) do wielu

⁷⁵ A.S., *Indie wesprą UE 2 miliardami*, Centrum Studiów Polska–Azja, 3.08.2011, <http://www.polska-azja.pl/2011/08/03/indie-wespra-ue-2-miliardami/>

⁷⁶ Demokracji w Indiach poświęconych zostało wiele prac. Patrz np.: S.G. Mishra, *Democracy In India*, Sanbun Publisher, New Delhi 2008; *Indian Democracy. Meanings and Practices*, red. R. Vora, S. Palshikar, Sage Publications India Pvt Ltd, New Delhi 2004; *The State of India's Democracy*, red. S. Ganguly, L. Diamond, M.F. Plattner, The John Hopkins University Press, The National Endowment for Democracy, Baltimore 2007; *Indian Democracy: Problems and Prospects*, red. S.M. Deb, M. Manisha, Anthem Press, New Delhi 2009.

⁷⁷ Więcej na temat udziału i roli Indii w ruchu państw niezaangażowanych patrz np.: P.F. Power, *India's Nonalignment Policy*, Heath, Boston 1967; G.N. Srivastava, *India, Non-alignment, and World Peace*, New Delhi Publications, New Delhi 1984.

⁷⁸ Patrz np.: A.L. Datar, *India's Economic Relations with the USSR and Eastern Europe, 1953–1969*, Cambridge University Press, London–New York 1972; P.J.S. Duncan, *The Soviet Union and India*, The Royal Institute of International Affairs, London 1989; P.Ch. Ghosh, *India's Foreign Policy and the Soviet Union*, Classical Publication, Calcutta 1973; J.A. Naik, *Russia's Policy Towards India*, M.D. Publications, New Delhi 1995; Santosh Mehrotra, *India and the Soviet Union: Trade and Technology Transfer*, Cambridge University Press, Cambridge 1990.

⁷⁹ Więcej na ten temat patrz np.: D. Kux, *India and the United States: Estranged Democracies, 1941–1991*, National Defence University Press, Washington 1992; S.R. Tahir-Kheli, *India, Pakistan, and the United States:*

ogólnoświatowych organizacji międzynarodowych, jak ONZ, Azjatycki Bank Rozwoju, Światowa Organizacja Handlu i Międzynarodowy Fundusz Walutowy, oraz organizacji regionalnych, jak Południowoazjatyckie Stowarzyszenie Współpracy Regionalnej. Zakończenie zimnej wojny i zmiany w układzie sił przyczyniły się do aktywizacji Indii na arenie międzynarodowej. Doszło do nawiązania i wzmocnienia kontaktów politycznych, ekonomicznych i militarnych między Indiami a wieloma państwami i organizacjami, jak Unia Europejska czy Unia Afrykańska. Wzrosła wyraźnie aktywność Indii na forum ONZ. W latach dziewięćdziesiątych XX wieku i na początku XXI wieku oddziały armii indyjskiej uczestniczyły w organizowanych przez ONZ operacjach pokojowych w Somalii (marzec 1993 – grudzień 1994), Libarii (wrzesień 1993 – wrzesień 1997), Rwandzie (październik 1993 – marzec 1996), Bośni i Hercegowinie (grudzień 1995 – grudzień 2000), Sierra Leone (lipiec 1998 – luty 2001).⁸⁰ W 2008 roku Indie uczestniczyły w 11 z 17 prowadzonych przez ONZ misji pokojowych, a brało w nich udział 8896 osób.⁸¹ Z kolei Organizacja Narodów Zjednoczonych oczekuje zwiększenia hinduskiego udziału w tego rodzaju misjach.⁸²

Jednocześnie można zaobserwować, że Indie oczekują uznania swojej pozycji i potencjału. Razem z Japonią, Niemcami i Brazylią (tzw. grupa G-4) czynią starania, by stać się stałym członkiem Rady Bezpieczeństwa ONZ. Zarówno w przypadku Indii, jak i innych starających się zabiegi te spotykają się ze sprzeciwem. W przypadku Indii głównym oponentem pozostaje Pakistan,⁸³ natomiast kandydaturę tę popierają: Francja, Wielka Brytania, Rosja, Niemcy, Japonia, Brazylia, Australia i Zjednoczone Emiraty Arabskie.⁸⁴ Poparcie dla indyjskich starań wyraził także prezydent Stanów

Breaking with the Past, Council on Foreign Relations Press, New York 1997; A.J. Rotter, *Comrades at Odds: the United States and India, 1947–1964*, Cornell University Press, Ithaca 2000; A. Gupta, *The U.S.–India Relationship: Strategic Partnership or Complementary Interests?*, Strategic Studies Institute, United States Army War College, 02.2005; C.R. Mohan, *Impossible Allies: Nuclear India, United States and the Global Order*, India Research Press, New Delhi 2006.

⁸⁰ Official Website of Indian Army, *UN Peace Keeping*, <http://indianarmy.nic.in/Site/FormTemplate/frmTempSimple.aspx?MnId=0T1GydWJfHE=&ParentID=0+tfAjEp50Y=>

⁸¹ Indian Embassy, Vienna, Austria, *UN Peacekeeping. India's Role in UN Peacekeeping Mission*, http://www.indianembassy.at/?page_id=1259

⁸² *Peacekeeping: U.N. Wants India to Play Bigger Role. Ops Becoming More Complex Due to Non-state Actors in Conflict Zones, Says Army Chief*, „The Tribune” 6.04.2011, <http://www.tribuneindia.com/2011/20110407/main6.htm>

⁸³ Security Council Reform: *Where It Stands*, „Deutsche Welle” 18.06.2005, <http://www.dw-world.de/dw/article/0,1564,1618479,00.html>

⁸⁴ UNSC Permanent Seat is India's Right: UAE, „The Hindu” 23.11.2010, <http://www.thehindu.com/news/national/article906055.ece>; G. Parsai, *Working Together for Security Council Seat*, „The Hindu” 17.04.2008, <http://www.hindu.com/2008/04/17/stories/2008041762061400.htm>; *Putin Backs India's UN Seat Bid*, „BBC News” 4.12.2004, http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/4069453.stm

Zjednoczonych Barack Obama. Nie określił on, kiedy ewentualnie miałyby to nastąpić i powiązał z reformami w samej Organizacji Narodów Zjednoczonych.⁸⁵

Indie prowadzą aktywną politykę zarówno wobec swoich bezpośrednich sąsiadów, jak i wobec poszczególnych regionów świata – Bliskiego Wschodu, Zatoki Perskiej i Azji Środkowej, które z punktu widzenia Indii odgrywają konkretną rolę. Region Zatoki Perskiej to przede wszystkim współpraca gospodarcza i wojskowa. Ma olbrzymie znaczenie ze względu na dostawy ropy naftowej, jak również dlatego, że w krajach regionu pracuje znaczna liczba Hindusów. Z kolei współpraca militarna to przede wszystkim zwalczanie terroryzmu islamskiego. Na Bliskim Wschodzie Indie współpracują zwłaszcza z Izraelem i Iranem. To pierwsze państwo jest jednym z głównych dostawców uzbrojenia, a Iran to ropa naftowa⁸⁶ oraz dostęp do rynków środkowoazjatyckich. Region Azji Środkowej to z punktu widzenia Indii rynek zbytu, źródło gazu ziemnego, współpraca w dziedzinie zwalczania terroryzmu islamskiego, rywalizacja o wpływy z Chinami i Pakistanem, a także możliwość umieszczenia swoich wojsk poza granicami kraju. W Farkhor w Tadżykistanie najprawdopodobniej powstała w 2006 roku pierwsza poza granicami kraju baza indyjskiego lotnictwa wojskowego.⁸⁷

W aspekcie rozważań nad potencjalną mocarstwowością Indii znamieną kwestią są stosunki tego kraju ze Stanami Zjednoczonymi, dominującą siłą na arenie międzynarodowej. Relacje te nabrały nowego wymiaru wraz z zakończeniem zimnej wojny, zwłaszcza po 11 września 2001 roku i podjęciu przez Amerykanów operacji przeciwko talibom w Afganistanie. Podczas inwazji Indie udzieliły siłom koalicyjnym wsparcia, m.in. wywiadowczego. Od 2004 roku notuje się wyraźne ożywienie w relacjach amerykańsko-indyjskich na polu politycznym, gospodarczym i militarnym, szczególnie broni masowego rażenia.⁸⁸ Lisa Curtis z Heritage Foundation tak

⁸⁵ *Obama backs India for U.N. Security Council Seat*, msnbc.com, 8.11.2010, http://www.msnbc.msn.com/id/40065426/ns/politics-white_house/t/obama-backs-india-un-security-council-seat/#.TnrceZxQsY; E. Wax, R. Lakshmi, *Obama Supports Adding India as a Permanent Member of U.N. Security Council*, „Washington Post” 8.11.2010, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/11/08/AR2010110800495.html>

⁸⁶ W okresie 2008–2009 indyjski import ropy naftowej z Iranu wzrósł o 9,5%, co sprawiło, że Iran zajął drugie miejsce na liście dostawców tego surowca do Indii. N. Verma, *India Buys More Iran, Less Saudi Crude Oil in '08/09*, Reuters, 7.05.2009, <http://www.reuters.com/article/2009/05/07/india-crude-imports-idUKSP39539720090507>

⁸⁷ Stan faktyczny nie jest do końca jasny, gdyż według oficjalnych danych oba państwa nie zawarły w tej kwestii żadnej umowy. S. Ramachandran, *India's Foray into Central Asia*, „Asia Times” 12.08.2006, http://www.atimes.com/atimes/South_Asia/HH12Df01.html; J. Kucera, *India's Central Asia Soft Power*, „The Diplomat” 3.09.2011, <http://the-diplomat.com/2011/09/03/india%E2%80%99s-central-asia-soft-power/>

⁸⁸ M.F. Martin, K.A. Kronstadt, *India–U.S. Economic and Trade Relations*, CRS Report for Congress, Congressional Research Service, RL 34161, 31.08.2007; The White House, Office of the Press Secretary, *U.S.–India Economic and Trade Relationships: Indian Investment in the U.S.*, 6.11.2010, <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2010/11/06/us-india-economic-and-trade-relationship-indian-investment-us>

oceniła stan stosunków USA–Indie: „Z pewnością te relacje są bardzo istotne. USA postrzegają Indie jako rosnącą potęgę. A jeżeli weźmiemy pod uwagę niewiadome związane ze wzrostem potęgi Chin, stosunki Waszyngtonu z New Delhi stają się jeszcze ważniejsze. Oba kraje łączy wiele cech wspólnych. Indie są państwem demokratycznym, dzielą też amerykański geostrategiczny punkt widzenia na Azję”.⁸⁹

6. Czynniki kulturalny

„W sferze kulturowej Indie zdają się rzucać na świat magiczny urok. Wcześniej zainteresowanie ich mądrością ograniczało się zazwyczaj do elit uczonych. Duchowość Indii przyciągała ezoteryczne grupy skupiające się wokół indyjskich guru odwiedzających wiele krajów. Jednak obecnie to Bollywood i inne elementy indyjskiej popkultury dotarły do młodych ludzi na całym świecie, a ich wpływ prawdopodobnie zwiększy się w kolejnych latach. Ten rodzaj popkultury będzie przyciągał coraz więcej zagranicznych turystów. [...] Wszędzie powstają nowe hotele, a coraz liczniejsze i godne zaufania linie lotnicze oferują przeloty w wielu kierunkach. Oswojenie się z Indiami ludzi z zagranicy nie tylko zwiększy dochody z turystyki, ale będzie sprzyjać lepszym stosunkom politycznym i gospodarczym”.⁹⁰ Ma sporo racji Dietmar Rothermund, pisząc o wpływie kultury indyjskiej na postrzeganie tego kraju. Z jednej strony skojarzenia z kulturą Indii najczęściej odwołują się do religii, wielorękich bogiń, joginów czy Ramajany, a z drugiej do Bollywood. Najczęściej, kiedy słyszy się hasło „Bollywood”, ma się przed oczami czarnoookie piękności i przystojnych młodzianów, których łączy miłość, i którzy śpiewają, przenosząc się z miejsca na miejsce. Tak faktycznie jest to kino znacznie bogatsze. Trafnie (i barwnie) charakteryzuje je Krzysztof Lipka-Chudzik: „Od dawna zresztą obstaję przy stwierdzeniu, że każdy znajdzie tu coś dla siebie, nawet jeśli od urodzenia ma alergię na komedie romantyczne z piosenkami. Nie podoba się, że tańczą i śpiewają? Proszę bardzo, jest całe mnóstwo produkcji, w których muzyka pełni jedynie funkcję ilustracyjną. Nie podobają się pastelowe kolorki? Okej, nie brakuje filmów ze stonowanymi, naturalnymi barwami, nie mówiąc już o kinie czarno-białym. Nie podoba się, że jest o miłości? Co za problem – sięgamy po dramaty gangsterskie, obyczajowe, polityczne... Nawet jeśli ktoś uważa się za ambitnego, wymagającego kinomana, który niżej Bergmana

Confederation of Indian Industry, *India–U.S. Economic Relations. The Next Decade*, 06.2009, http://www.corecentre.co.in/Database/Docs/DocFiles/indiausa_economic.pdf

⁸⁹ USA doceniają potęgę demokratycznego sojusznika, „Rzeczpospolita” 9.11.2010.

⁹⁰ D. Rothermund, op.cit., s. 289–290.

czy Antonioniego nie schodzi, to też nie powinien się rozczarować. Istnieje w Indiach nurt kina alternatywnego, »parallel cinema«, w ramach którego powstają naprawdę wysmakowane pod względem artystycznym opowieści.⁹¹ Zapomina się przy tym, że to wydawałoby się niezrozumiałe dla ludzi z zewnątrz kino ma wielu zwolenników, i to właśnie poza granicami Indii. Jego odbiorcami są nie tylko członkowie diaspory hinduskiej zamieszkałej gdzieś w świecie, ale inni Azjaci, Europejczycy, a także Amerykanie.⁹² Jest to zjawisko dość świeże, gdyż bollywoodzkie filmy trafiły na amerykańskie i europejskie ekrany w XXI wieku, a pierwszym z nich powszechnie znanym był „Lagaan”, który w 2002 roku nominowany był do Oscara.⁹³

Filmy zrealizowane w Bollywood miały także wpływ na powstanie niektórych znanych, popularnych i nagradzanych filmów świata euroatlantyckiego. Wśród nich znalazły się takie produkcje, jak „Moulin Rouge”,⁹⁴ „Chicago”, „Upiór w Operze” i „Mamma Mia”.⁹⁵ Należy także wspomnieć o filmie „Slumdog. Miliarder z ulicy”, który był nominowany do dziesięciu Oscarów, a zdobył osiem, w tym za reżyserię, scenariusz i najlepszy film. Obraz ten powstał na podstawie opowiadania hinduskiego autora Vikasa Swarupa. Wydaje się, że nie można lekceważyć zjawiska, jakim jest hinduski przemysł filmowy, gdyż należy on do jednych z najpotężniejszych i najprężniejszych na świecie. W 2009 roku wyprodukował on 2961 filmów, z czego 1288 długometrażowych, a obejrzało je 3,6 mln ludzi.⁹⁶

Nie mniej istotna z punktu widzenia budowy wizerunku jest turystyka przyjazdowa do Indii. Turystyka jest jedną z najprężniej rozwijających się branż w sektorze usługowym przynoszących znaczne wpływy do budżetu. W 2010 roku Indie odwiedziło 5580 tys. turystów, co dało 8,1% wzrostu w stosunku do roku 2009.⁹⁷ Zyski z tej

⁹¹ K. Lipka-Chudzik, *Dlaczego Bollywood*, Stopklatka.pl, 4.12.2008, <http://www.stopklatka.pl/wydarzenia/wydarzenie.asp?wi=50964>

⁹² Przykładem może być całkiem niedawne wydarzenie, które miało miejsce w Kanadzie. W czerwcu 2011 roku w Toronto odbył się festiwal filmu hinduskiego, w którym uczestniczyło około 30 tys. miłośników tego kina, a rozdanie nagród International Indian Film Academy, które miało miejsce podczas tego festiwalu, obejrzało w telewizji 700 mln widzów. J. Wójcik, *Toronto stolicą hinduskiego filmu*, „Gazeta. Dziennik Polonii w Kanadzie” 27.06.2011, http://www.gazetazeta.com/artman/publish/printer_31040.shtml; *Kanadyjskie święto Bollywood*, TVP.Info, 25.06.2011, <http://tvp.info/informacje/kultura/kanadyjskie-swieto-bollywood/4768218>

⁹³ A. Draniewicz, *Bollywood atakuje*, „Esencja” 2005 nr 1(XLIII), http://esensja.pl/magazyn/2005/01/iso/08_60.html

⁹⁴ B. Luhrmann, reżyser „Moulin Rouge”, wprost przyznał się, że na jego powstanie miał wpływ kontakt z kinem indyjskim. R. Murray, *Baz Luhrmann Talks Awards and „Moulin Rouge”*, About.com, <http://movies.about.com/library/weekly/aa030902a.htm>

⁹⁵ *Hollywood/Bollywood*, pbs, <http://www.pbs.org/independentlens/cosmopolitan/bollywood.html>

⁹⁶ *Cinema of India*, <http://cinema-of-india.co.tv/>

⁹⁷ W 1997 roku było to zaledwie 2370 tys. turystów. *India Tourism Statistics at a Glance*, 2010, Table 1, *Foreign Tourist Arrivals (FTAs) in India, 1997–2011*, <http://tourism.gov.in/writereaddata/CMSPagePicture/file/marketresearch/New/2010.pdf>

branży w 2010 roku wyniosły 14 193 mln dol. (wzrost o 24,6% w stosunku do 2009 roku),⁹⁸ co stanowiło około 6,2% PKB.⁹⁹ W turystyce pracuje około 8,8% wszystkich zatrudnionych.¹⁰⁰

Znaczenie turystyki dla budowania mocarstwowej pozycji Indii nie tyle polega na przynoszonych zyskach (choć nie jest to bez znaczenia), ile na kreowaniu pozytywnego wizerunku kraju i budowaniu zainteresowania. Dla wielu osób wizyta o charakterze turystycznym może być pierwszym krokiem do nawiązania kontaktów gospodarczych.

7. Przeszkody na drodze do mocarstwowości

Wskazując na potencjalne przesłanki, które mogą zapewnić Indiom pozycję mocarstwową, nie można zapomnieć o czynnikach, które mogą utrudnić i opóźnić ten proces. Jak się wydaje, nie są to jednak problemy, które miałyby go całkowicie zablokować.

Odnosząc się do czynnika geograficznego, można wskazać na takie zagrożenie, jak niewydolność indyjskiego rolnictwa. Zielona Rewolucja zlikwidowała problem głodu w Indiach. Jednak w ostatnich latach doszło do sytuacji, w której kraj rozwija się szybciej, niż jest w stanie wyprodukować żywności, a szczególnie ryżu i pszenicy. Problemem jest także kwestia różnorodności dostarczanego pożywienia. Do powstania tej sytuacji przyczyniło się kilka czynników. Przede wszystkim wskazuje się na politykę prowadzoną przez rząd. W czasach Zielonej Rewolucji wprowadzono w rolnictwie gatunki roślin dające wysokie plony, zwiększono areał objęty irygacją, rozpowszechniono stosowanie środków ochrony roślin i nawozy sztuczne. Jednak od lat osiemdziesiątych XX wieku nie zwiększano obszarów objętych irygacją, nie rozszerzono dostępu do kredytów dla rolników i nie zwiększono nakładów na badania nad zaawansowanymi technikami rolniczymi. Zaniechania te sprawiły, że sięgnięto do podziemnych zasobów wodnych, których poziom obniżył się do alarmująco niskich poziomów, a jedynie 40% gospodarstw rolnych korzysta z nawadniania. Kłopoty dotknęły także rolników, gdyż rodzinne gospodarstwa zmniejszyły się, a wzrost zadłużenia skłania ich do sprzedaży ziemi firmom deweloperskim pod budowę obiektów przemysłowych. Część z tych, którzy nadal uprawiają ziemię,

⁹⁸ Ibidem, Table 3, *Foreign Exchange Earnings (FEE) (in U.S. \$ million) from Tourism in India, 1997–2011*.

⁹⁹ India Brand Equity Foundation, *Tourism and Hospitality*, 07.2011, <http://www.ibef.org/industry/tourismhospitality.aspx>

¹⁰⁰ Ibidem.

zmieniła profil upraw. Hodują owoce i warzywa przynoszące znaczne zyski, ale tylko niewielu rolników stać na chłodnie, którymi można dostarczyć te produkty do dużych miast. Powoduje to, że zajmuje się tym łańcuch pośredników, co skutkuje niewielkim zyskiem producenta w stosunku do końcowej ceny. Kolejnym czynnikiem wpływającym na wielkość produkcji rolnej było obowiązywanie przez lata państwowych, bardzo niskich cen na produkty rolne. Dopiero po doświadczeniach z koniecznością sprowadzenia pszenicy z zagranicy w 2006 roku rząd zdecydował się na podniesienie cen skupu, co znalazło swój oddźwięk we wzroście produkcji.¹⁰¹

Kwestia samowystarczalności rolnictwa w Indiach, przynajmniej w podstawowym zakresie, z punktu widzenia mocarstwowości jest o tyle istotna, że można ją rozpatrywać w kategoriach bezpieczeństwa. Państwo, które nie jest w stanie zapewnić bezpieczeństwa żywnościowego swoich obywateli, tworzy w ten sposób słaby punkt.

Jako ograniczenia dla mocarstwowości Indii w sferze militarnej niektórzy wskazują to, że wydają one na zbrojenia mniej niż Stany Zjednoczone, Chiny, Wielka Brytania, Francja, Rosja, Japonia, Niemcy, Arabia Saudyjska i Włochy.¹⁰² Indie zajmują dziesiątą pozycję na liście państw najwięcej wydających na zbrojenia.¹⁰³ Można jednak spojrzeć na to i z drugiej strony. W kwestii wielkości wydatków zbrojeniowych Indie poczyniły znaczne postępy. Jeżeli na początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku było to na poziomie 15 mld dol., to w 2010 roku suma sięgnęła 35 mld dol.¹⁰⁴ Paradoksalnie, światowy kryzys, przynajmniej na razie, nie wpłynął na ograniczenie wydatków zbrojeniowych wśród największych graczy. Według danych dla 2009 roku 65% krajów podniosło swoje wydatki na sektor wojskowy.¹⁰⁵ Należy przy tym zaznaczyć, że nie wszystkie kraje odczuły skutki kryzysu w takim samym stopniu, a w przypadku Indii (i Chin) wzrost gospodarczy utrzymuje się na znacznym poziomie. Oczywiście można postawić pytanie, jak będzie się przedstawiać sytuacja w tym obszarze, jeżeli kryzys przedłuży się lub też któreś z państw zostanie dotknięte takim kataklizmem, jak Japonia w marcu 2011 roku, kiedy kraj ten nawiedziło potężne trzęsienie ziemi i tsunami.¹⁰⁶

¹⁰¹ S. Sengupta, *In Fertile India, Growth Outstrips Agriculture*, „The New York Times” 22.06.2008, <http://www.nytimes.com/2008/06/22/business/22indiafood.html?pagewanted=1>; J. von Braun, A. Gulati, P. Hazell, M.W. Rosegrant, M. Ruel, *Indian Agriculture and Rural Development. Strategic Issues and Reform Options*, International Food Policy Research Institute, Washington 2005, <http://www.ifpri.org/sites/default/files/pubs/pubs/ib/ib35.pdf>

¹⁰² J. Zajączkowski, *Indie w stosunkach...*, op.cit., s. 134.

¹⁰³ SIPRI Military Expenditure Database, *Military Expenditure by Country, In Constant (2009) U.S.\$m.*, 1988–2010, Stockholm 2011.

¹⁰⁴ Ibidem.

¹⁰⁵ Więcej na temat powodów tego zjawiska patrz: S. Perlo-Freeman, O. Ismail, C. Solmirano, *Military Expenditure*, w: *Stockholm International Peace Research Institute*, SIPRI Yearbook 2010.

¹⁰⁶ Straty materialne w Japonii z powodu trzęsienia ziemi i spowodowanego przez nie tsunami szacowano między 250 a 309 mld dol. Oceniano także, że nastąpi spadek tempa wzrostu gospodarczego Japonii

Kolejna grupa czynników, które mogą wpływać na osiągnięcie pozycji mocarstwa przez Indie, lokuje się w obszarze społeczno-demograficznym. Wskazuje się tutaj na takie elementy, jak słabe wykształcenie tożsamości narodowej, konflikty na tle językowym, społecznym i religijnym. Zdaniem Roberta W. Bradnocka „[...] duże zróżnicowanie Indii poważnie przeszkadza w powstaniu spójnej tożsamości narodowej. [...] Bez tych podstaw Indie z hinduistyczną większością i ze świecką konstytucją nie potrafią być poważną siłą światową”.¹⁰⁷ Jak się wydaje, najpoważniejszym problemem społeczeństwa indyjskiego jest konflikt między hindusami i muzułmanami. Ma on swoje korzenie w przeszłości,¹⁰⁸ a w czasach współczesnych przynosi krwawe starcia między oboma społecznościami. Można tu wspomnieć chociażby o zamachu bombowym z lipca 2006 roku na pociąg w Bombaju¹⁰⁹ czy o wydarzeniach z września 2010 roku, kiedy doszło do zamieszek w Deganga.¹¹⁰

Innym problemem z dziedziny demografii, który z czasem może stać się bardzo poważny, jest powstająca dysproporcja między kobietami i mężczyznami w społeczeństwie indyjskim. Według danych dla 2011 roku w Indiach żyło 623 724 248 mężczyzn i 586 469 174 kobiet.¹¹¹ Oznaczało to, że na 1000 mężczyzn przypadało 940 kobiet.¹¹² Tendencja taka utrzymuje się od lat i jest narastająca.¹¹³ Także dane dotyczące stosunku populacji dziewczynek do populacji chłopców w przedziale wiekowym 0–6 lat wskazują, że dysproporcja ta będzie się utrzymywać w następnych

w 2011 roku do poniżej 1%. D.K. Nanto, W.H. Cooper, J.M. Donnelly, *Japan's 2011 Earthquake and Tsunami: Economic Effects and Implications for the United States*, Congressional Research Service, Report for Congress, R41702, 25.03.2011, s. 1, 4, http://assets.opencrs.com/rpts/R41702_20110325.pdf

¹⁰⁷ R.W. Bradnock, *India's Foreign Policy since 1971*, Royal Institute of International Affairs, London, Council on Foreign Relations Press, New York 1990, s. 12.

¹⁰⁸ Więcej na temat relacji między muzułmanami i hindusami w przeszłości patrz np.: A. Schimmel, *Islam In the Indian Subcontinent*, E.J. Brill, Leiden–Köln 1980; Q. Hasan, *Muslims In India: Attitudes, Adjustments, and Reactions*, Northern Book Centre, New Delhi 1987.

¹⁰⁹ Zamach został zorganizowany przez ekstremistów islamskich. W jego wyniku zginęło 209 osób, a ponad 700 zostało rannych. *Indian PM Vows To Defeat Terrorism*, CBS News, 11.02.2009, <http://www.cbsnews.com/stories/2006/07/12/world/main1794814.shtml>; *India Vows Bombers Will Not Win War On Terror*, CTV News, 12.07.2006, http://www.ctv.ca/CTVNews/TopStories/20060711/mumbai_explosions_060712/

¹¹⁰ *Communal Clash Near Bangla Border, Army Deployed*, „The Times of India” 8.09.2010, [http://articles.timesofindia.indiatimes.com/2010-09-08/india/28230267_1_communal-clash-into-bangla-deganga;Peace Eludes Troubled Deganga](http://articles.timesofindia.indiatimes.com/2010-09-08/india/28230267_1_communal-clash-into-bangla-deganga;Peace%20Eludes%20Troubled%20Deganga), „The Times of India” 9.09.2011, http://articles.timesofindia.indiatimes.com/2010-09-09/kolkata/28235373_1_deganga-mob-attackers

¹¹¹ Government of India, Ministry of Home Affairs, Office of the Register General & Census Commissioner, *Provisional Population Total: India: Census 2011*, <http://www.censusindia.gov.in/2011-prov-results/indiaatglance.html>

¹¹² Jest to średnia dla całych Indii. Dwie skrajne wartości to Kerala z 1084 kobietami na 1000 mężczyzn oraz Daman i Diu z 618 kobietami na 1000 mężczyzn. Ibidem, s. 88.

¹¹³ Na przestrzeni ostatnich stu lat dysproporcja między kobietami i mężczyznami przedstawiała się następująco: w 1901 roku na 1000 mężczyzn przypadały 972 kobiety; w 1911 – 964; w 1921 – 955; w 1931 – 950; w 1941 – 945; w 1951 – 946; w 1961 – 941; w 1971 – 930; w 1981 – 934; w 1991 – 927; w 2001 – 933. Ibidem, s. 81.

latach. Według danych dla 2011 roku w tym przedziale wiekowym na 1000 chłopców przypadało 914 dziewczynek.¹¹⁴

Zjawisko to zyskało miano „zagubione kobiety” (*missing women*).¹¹⁵ Jest ono efektem zbiegu kilku czynników. Już na poziomie życia prenatalnego mamy do czynienia z kontrolą płci dziecka. Umożliwił to rozwój medycyny. Od 1975 roku przeprowadza się w Indiach badania prenatalne, które miały wykrywać wady genetyczne u nienarodzonych dzieci, zaczęły jednak służyć także określaniu płci płodu. Dlatego też w 1994 roku wprowadzono przepisy określające warunki przeprowadzania tego rodzaju badań i zakazujące informowania o płci dziecka. Przepis ten jest jednak nagminnie łamany, gdyż lekarze albo w zawołowany sposób informują o płci dziecka, albo podnoszą opłaty za przeprowadzenie badań, by zabezpieczyć się na wypadek „wpadki”.¹¹⁶ Bardzo często na wieść, że miałyby się urodzić dziewczynka, rodzice decydują się na aborcję, chcąc m.in. uniknąć w przyszłości kosztów związanych z posagiem. Szacuje się, że w latach 1980–2010 usunięto między 4 a 12 mln żeńskich płodów w Indiach.¹¹⁷

Jeżeli już dojdzie do narodzin dziewczynki, to bywa, że staje się ona ofiarą dzieciobójstwa dokonywanego przez członków najbliższej rodziny. Brak jest danych, które przedstawiałyby dane dla całości Indii. Natomiast metody pozbywania się niechcianych dziewczynek bywają przerażające – wrzucenie do kanału, zagłodzenie czy uduszenie.

Także w dalszym życiu dziewczynki nie są traktowane na równi z chłopcami. Przejawia się to w takich sferach, jak czas poświęcony dziecku – dla syna przeznaczają się 20 minut więcej dziennie niż córce; jeżeli mamy do czynienia z jedynakiem, to rodzice poświęcają mu 50 minut więcej dziennie niż jedynaczce; synowie są szczepieni, otrzymują witaminy i są dłużej karmieni piersią niż córki.¹¹⁸ Wszystko to odbija się na śmiertelności wśród dzieci do lat 7, która w 2011 roku szacowana była na 47,57 zgonów na 1000 żywych urodzeń, przy czym śmiertelność wśród chłopców wynosi 46,18, a dziewczynek 49,14 na 1000 żywych urodzeń.¹¹⁹

¹¹⁴ Ibidem, s. 90.

¹¹⁵ Pojęcie to wprowadziła hinduska badaczka Amartya Sen, która w 1990 roku opublikowała artykuł zatytułowany *More Than 100 Million Women Are Missing*. A. Sen, *More Than 100 Million Women Are Missing*, „The New York Review of Books” 1990 Vol. 37, Nr 20.

¹¹⁶ S. Sudha, S. Irudaya Rajan, *Female Demographic Disadvantage in India 1981–1991: Sex Selective Abortion, Female Infanticide and Excess Female Child Mortality*, <http://www.hsph.harvard.edu/organizations/healthnet/gender/docs/sud>

¹¹⁷ *Millions of Girls lost to selective abortion in India*, 5.24.2011, <http://www.poland.us/strona,41,8247,0.html>

¹¹⁸ Więcej na ten temat patrz: S.H. Barcellos, L. Carvalho, A. Lleras-Munley, *Child Gender and Parental Investments in India: Are Boys and Girls Treated Differently?*, „Working Paper” 30.06.2010.

¹¹⁹ *India Demographics Profile 2011*, http://www.indexmundi.com/india/demographics_profile.html

Zjawisko deficytu kobiet w społeczeństwie indyjskim może mieć dalekosiężne i znaczące konsekwencje. Jednym z pierwszych problemów może być niemożność założenia rodziny przez mężczyzn, dla których po prostu zabraknie kobiet. W dalszej perspektywie może to skutkować spadkiem liczby dzieci, co przyczyni się do pogłębiania nierównowagi w społeczeństwie. Nie mniej istotny może być niedobór kobiet z punktu widzenia funkcjonowania rodziny, gdyż w Indiach kwestie prowadzenia domu leżą niemal wyłącznie w gestii kobiet.

Innym problemem o charakterze społecznym jest edukacja w Indiach. O ile kraj ten może pochwalić się wysoko wykształconymi osobami, szczególnie z branży IT, o tyle jednocześnie jest to społeczeństwo ze znaczną liczbą analfabetów. Szacuje się, że w 2011 roku umiało czytać i pisać 74,04% społeczeństwa (778 454 120 osób)¹²⁰ indyjskiego, w tym 82,14% mężczyzn i 65,46% kobiet.¹²¹ W tym zakresie Indie uczyły znaczny postęp, gdyż na początku XX wieku wskaźnik ten wynosił 64,8%,¹²² nie osiągnęły jednak jeszcze średniej światowej, która według UNESCO w 2009 roku wynosiła 83,7% (88,3% dla mężczyzn i 79,2% dla kobiet) w skali świata.¹²³ By rozprawić się z tym problemem, w 2009 roku wprowadzono przepis o obowiązku edukacyjnym dla dzieci w wieku 6–14 lat.¹²⁴ Jednakże sam przepis nie rozwiązuje problemu, gdyż podstawowe szkolnictwo indyjskie trapi wiele problemów, takich jak niewystarczająca liczba nauczycieli,¹²⁵ ich wysoka absencja, która waha się od 15% do 71% czasu nauczania,¹²⁶ niewielka aktywność edukacyjna części z nich,¹²⁷

¹²⁰ Wskaźnik ten bardzo różnie prezentuje się na poziomie poszczególnych stanów. Najniższy poziom analfabetyzmu w społeczeństwie notowany jest w stanie Kerala, gdzie 93,9% ludzi umie czytać i pisać. Tutaj także najwyższy odsetek kobiet (92%) umie czytać i pisać. Stanem o najniższym wskaźniku jest Bihar, gdzie jedynie 63,8% społeczeństwa umie czytać i pisać. Z kolei stanem, gdzie najmniej kobiet umie czytać i pisać, jest Radżastan, gdzie odsetek ten wynosi 52,7%. TheOnlineGK, *Literacy Rate In India State: Census 2011*, <http://theonlinegk.wordpress.com/2011/04/02/literacy-rate-in-indian-state-census-2011/>

¹²¹ V. Kumar, *Census 2011: Population Pegged at 1,210.2 Million*, „The Hindu” 31.03.2011, <http://www.thehindu.com/news/national/article1587153.ece?homepage=true>

¹²² *Population Rise Slows, Literacy Grows, Girls Vanish*, „The Times of India” 1.04.2011, http://articles.timesofindia.indiatimes.com/2011-04-01/india/29369852_1_india-growth-story-gender-bias-population

¹²³ UNESCO, Institute of Statistics, *Reports, Regional Literacy Rates for Youths (15–24) and Adults (15+)*, <http://stats.uis.unesco.org/unesco/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=201>

¹²⁴ Ministry of Law and Justice, *Right of Children to Free and Compulsory Education Act, 2009*, New Delhi, 27.08.2009, <http://education.nic.in/Elementary/free%20and%20compulsory.pdf>

¹²⁵ Według przepisu przyjętego w 2009 roku powinno być 30 uczniów na jednego nauczyciela, a faktycznie liczba ta jest znacznie większa. Według danych dla 2009 roku w Indiach było 456 nauczycieli na milion mieszkańców, co oznacza, że na jednego nauczyciela przypadało około 2193 osób. *India Has One of the Lowest Teacher-Student Ratios: Expert*, „The Economic Times” 7.11.2009, http://articles.economictimes.indiatimes.com/2009-11-07/news/28449340_1_teachers-education-experts-option

¹²⁶ K. Elumalai, Deepthi S. Nair, *Human Rights vis-a-vis Right to Education in India Context*, „Problems and Issues”, s. 7, http://wikieducator.org/images/7/78/SJ_Elumalai.pdf

¹²⁷ G. Gandhi Kingdon, *The Progress of School Education in India*, Global Poverty Research Group, GPRG-WPS-071, s. 17, <http://www.gprg.org/pubs/workingpapers/pdfs/gprg-wps-071.pdf>

rezygnacja z nauki przez dziewczynki w wieku 10–11 lat,¹²⁸ a także brak (lub jego słaba kondycja) zaplecza w postaci budynków szkolnych, bibliotek, podręczników i pomocy naukowych, czy wreszcie niedostateczne warunki sanitarne.¹²⁹

Jako ograniczenia dla mocarstwowości Indii wskazuje się także czynniki ekonomiczne rzutujące na kondycję społeczeństwa. Według Banku Światowego w 2005 roku 42% Hindusów żyło za mniej niż 1,25 dol. dziennie. Wielkość ta może wydawać się olbrzymia, ale należy wziąć pod uwagę, że i tak nastąpił spadek, gdyż w 1981 roku było to 60%.¹³⁰ Jednocześnie władze Indii w ramach Milenijnych Celów Rozwoju zakładają redukcję tej grupy do 22% w 2015 roku.¹³¹

Kolejnym ograniczeniem, które wpływa zarówno na sytuację mieszkańców Indii, jak i całe państwo, jest znaczna dysproporcja w kondycji ekonomicznej poszczególnych stanów. Produkt krajowy netto najbogatszego stanu Pendżabu był 4,7 razy większy niż najbiedniejszego Bihar.¹³²

Problemami Indii są także korupcja i biurokracja. Według najnowszego raportu Transparency International z 2010 roku Indie znalazły się pod tym względem na 87. miejscu.¹³³ Szacuje się, że szara strefa w tym kraju ma wartość 1,4 bln dol.¹³⁴ Jednocześnie zjawisko to spotyka się ze sprzeciwem społeczeństwa Indii, a szczególnie ludzi biednych i klasy średniej. Za symbol sprzeciwu wobec korupcji można uznać protest głodowy podjęty przez działacza społecznego Anna Hazare.¹³⁵ Co do biurokracji, to za jeden ze wskaźników mówiących, jak łatwo/trudno robi się interesy w danym kraju, służy ranking sporządzony przez Bank Światowy. Według tego raportu Indie

¹²⁸ Dotyczy to około 34% uczennic. *School Drop Out Rate Among Girl Child Alarming, Needs Check*, Merinews, 11.03.2011, <http://www.merinews.com/article/school-drop-out-rate-among-girl-child-alarming-needs-check/15800743.shtml>

¹²⁹ Na podstawie badań przeprowadzonych w części stanów stwierdzono, że: 26% szkół nie miało tablic w każdej klasie, 52% – boisk, 44% – dostępu do wody zdatnej do picia, 58% nie miało toalet, 59% – map, 75% – zabawek, 77% – biblioteki, a 85% – instrumentów muzycznych. G.G. Kingdon, op.cit., s. 16.

¹³⁰ W liczbach przedstawia się to następująco: grupa Hindusów żyjących w ubóstwie, a więc za mniej niż 1,25 dol. dziennie, wzrosła, gdyż w 1981 roku było to 421 mln, a w 2005 roku – 456 mln. Natomiast zmniejszyła się liczba ludzi żyjących za mniej niż dolara dziennie z 296 mln w 1981 roku do 267 mln w 2005 roku. World Bank, *New Global Poverty Estimates – What Means for India*, <http://www.worldbank.org.in/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/SOUTHASIAEXT/INDIAEXTN/0,,contentMDK:21880725~pagePK:1411137~piPK:141127~theSitePK:295584,00.html>

¹³¹ United Nations, *The Millenium Development Goals Report 2011*, New York 2011, s. 9, http://www.un.org/millenniumgoals/11_MDG%20Report_EN.pdf

¹³² P. Pal, J. Ghosh, *Inequality in India: A Survey of Recent Trends*, United Nations, Department of Economic and Social Affairs, „Working Paper” Nr 45, ST/ESA/2007/DWP/45, New York, 07.2007, s. 5–6, http://www.un.org/esa/desa/papers/2007/wp45_2007.pdf

¹³³ Transparency International, *Corruption Perceptions Index 2010 Results*, http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/cpi/2010/results

¹³⁴ R. Stefanicki, *Głodówka, którą żyją Indie*, „Gazeta Wyborcza” 20–21.08.2011.

¹³⁵ Ibidem.

w 2010 roku znajdowały się na 133. miejscu (w 2009 roku na 132.).¹³⁶ By zarejestrować nowe przedsięwzięcie w Indiach, należy zdobyć 13 pozwoleń, co trwa 30 dni.¹³⁷

Można by zapewne wymienić jeszcze kilka czy kilkanaście problemów, które stoją przed Indiami na drodze do pozycji mocarstwa. Niewątpliwie jednak jest to kraj, który dysponuje nie tylko potencjałem, ale i wolą wzmocnienia swojej międzynarodowej pozycji. Jeżeli zsumuje się możliwości Indii we wspomnianych obszarach, można pokusić się o stwierdzenie, że kraj ten ma olbrzymi potencjał, by zając pozycję mocarstwową w dającej przewidzieć się przeszłości. Może to być ten kolejny element w przesuwaniu się centrów decyzyjnych znad Atlantyku nad Pacyfik.

India – premises of power

The fall of the Soviet Bloc started the process of change in global power relations. The existing two powers model was replaced by a new order. Only USA kept their dominating position. Russia was severely weakened and position of countries such as China and Brazil, as well as that of organizations such as European Union, grew stronger. India is also considered a country that can in near future become one of the countries that decide the fates of the World. This fact leads to the question whether in foreseeable future India will become a power and enter the elite group of states that dominate in international affairs. The question is even more interesting as until recently the attention of media and scientist was concentrated on China as future power. These are the reason why analysis of all the factors that can decide the fate of international position of India is of tremendous importance.

L'Inde – les prémisses de la puissance

L'effondrement du bloc socialiste a provoqué le processus de modification de l'équilibre du pouvoir dans le monde. L'ancien système bipolaire a été remplacé par un nouvel ordre. Les Etats-Unis ont maintenu leur position dominante et celle de la Russie a été considérablement affaiblie, tandis que dans la politique internationale de nouveaux acteurs importants sont apparus – la Chine et le Brésil, ainsi que les

¹³⁶ The International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank, *Doing Business 2010. Reforming through Difficult Times*, Palgrave Macmillan, Washington 2009, Table 1.3, *Ranking on the ease of doing business*, s. 4, <http://www.doingbusiness.org/~media/FDPKM/Doing%20Business/Documents/Annual-Reports/English/DB10-FullReport.pdf>

¹³⁷ *Ibidem*, s. 127.

organisations internationales comme l'Union européenne. L'Inde est considérée comme un pays qui dans un proche avenir pourrait se trouver parmi les dix premiers états qui décident du sort du monde. Cela soulève la question de savoir si dans l'avenir l'Inde atteindra le statut de puissance et si elle sera parmi les pays dominants sur la scène internationale. Cette question est d'autant plus intéressante que jusqu'à présent toute l'attention des chercheurs et des médias a été concentrée sur la Chine comme la future puissance. Pour ces raisons il est important d'analyser les facteurs qui peuvent déterminer la position internationale de l'Inde.